

VATT-KESKUSTELUALOITTEITA
VATT-DISCUSSION PAPERS

146

SUOMEN
SOPEUTUMISESTA
EUROOPAN
INTEGRAATIOON -
ERÄITÄ
NÄKÖKOHTIA

Reino Hjerppe - Pekka
Mäkelä - Iikka B. Voipio -
Tuomo Heikkilä

ISBN 951-561-210-1

ISSN 0788-5016

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus

Government Institute for Economic Research

Hämeentie 3, 00530 Helsinki, Finland

Email: etunimi.sukunimi@vatt.fi

J-Paino Oy

Helsinki, 2. uudistettu painos, lokakuu 1997

HJERPPE REINO - MÄKELÄ PEKKA - VOIPIO IIKKO B. - HEIKKILÄ TUOMO: SUOMEN SOPEUTUMISESTA EUROOPAN INTEGRAATIOON - ERÄITÄ NÄKÖKOHTIA. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 1997. (ISSN 0788-5016, No 146) ISBN 951-561-207-1.

Tiivistelmä: Talouden suuri shokki 1990-luvun alussa on vaikeuttanut EU-jäsenyyden vaikutusten arviointia Suomessa. Mutta sekä hintarakenteen, ulkomaankaupan suuntautumisen että tuotantorakenteenkin perussuunnat pystyttiin arvioimaan varsin hyvin. Hintarakenne on lähestynyt EU:n keskimääräistä hintarakennetta. Maatalouden kehitys on ollut parempi kuin pahimmat uhkakuvat arvioivat. EMU nyt ja itälaajeneminen myöhemmin ovat suuria haasteita sekä EU:lle että Suomelle.

Asiasanat: Euroopan integraatio, Suomen jäsenyys EU:ssa, tuotantorakenne, hintasuhteet, ulkomaankaupan alueellinen suuntautuminen

HJERPPE REINO - MÄKELÄ PEKKA - VOIPIO IIKKO B. - HEIKKILÄ TUOMO: SUOMEN SOPEUTUMISESTA EUROOPAN INTEGRAATIOON - ERÄITÄ NÄKÖKOHTIA. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 1997. (ISSN 0788-5016, No 146) ISBN 951-561-207-1.

Abstract: The great economic shock in the beginning of the 1990's has made the economic assessment of Finland's membership in EU a rather difficult task. But basic trends in relative prices, change in the direction of external trade and in production structure were estimated rather accurately. The relative price structure in Finland does not deviate from the EU's structure as much as in the beginning of 1990's. The development of agriculture has overcome that predicted in the worst scenarios. EMU right now, and the enlargement of the EU are big challenges both to the EU and Finland.

Key words: European integration, Finland's membership in EU, structure of production, relative prices, regional distribution of external trade

Sisällys

1 Yleistä	1
2 Suomen hintataso suhteessa EU:n hintatasoon	5
3 BKT:n konvergenssi	10
4 Suhteelliset hinnat	13
5 Ulkomaankauppa	20
6 Suorat sijoitukset, tuotantorakenteen sopeutus ja alueellinen keskittyminen	31
7 Verotus	37
8 Maatalous	43
9 Itälaajeneminen tulee ajankohtaiseksi EMU:n jälkeen	46
10 Yhteenveto ja johtopäätökset	48
Lähteet	50

1 Yleistä

Ajankohtainen kysymys on, miten Suomi on tähän mennessä sopeutunut integraatioon ja miten sopeutuminen jatkuu erityisesti EMU:n vallitessa.¹ Integraatiolla on periaatteessa sekä poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia että kulturellisiä vaikutuksia. Kokonaiskuvan luominen näistä kaikista on monimutkainen ja vaativa tehtävä ja on tämän paperin ulottumattomissa. Tässä kirjoituksessa tarkastelomme Suomen talouden sopeutumista integraatioon 1990-luvulla. Tässäkin tarkastelumme rajautuu vain muutamaiin sellaisiin kysymyksiin, jotka olivat keskeisesti esillä jäsenyyskeskustelujen aikana. Lisäksi on korostettava, että seuraava tarkastelu on monessa suhteessa alustava. Integraation vaikutusten syvempi analysointi on vielä tuskin meillä alkanut.

Integraation poliittisista vaikutuksista todettakoon tässä vain se havainto, että toisin kuin asia näyttää olevan Ruotsissa, Suomessa ollaan pääosin tyytyväisiä Suomen uuteen poliittiseen rooliin Euroopan unionin jäsenenä. Suomessa voidaan olla tietenkin tyytyväisiä paitsi siitä, että voidaan ylipäätänsä olla mukana päättämässä yhteistä Eurooppaa koskevista asioista myös siitä, että EU:ssa tunnetusti pienten maiden teoreettinen vaikutusvalta suhteessa asukaslukuun on suurempi kuin suurissa maissa. EU:n neuvostossa Suomi saa yhden äänen 1,7 miljoonalla asukkaalla, kun Saksa tarvitsee yhteen ääneen 8,1 miljoonaa asukasta. Näin mitaten Luxemburg on selvästi vaikutusvaltaisempi EU:n jäsenmaista. Vaikutusvallan todellisesta merkityksestä antaa jonkinlaisen kuvan se, että on havaittu maan EU:n budjetista saamien nettotulojen korreloivan varsin voimakkaasti positiivisesti per capita äänimäärien kanssa (Baldwin, Haaparanta ja Kiander, 1995). Sen sijaan neuvoston absoluuttisella äänimäärällä ja EU:n budjetista saaduilla nettotuloilla on hyvin vähän korrelaatiota keskenään. Tätä asiaa heijastelee nyt ilmeisesti Saksan viimeaikainen tyytymättömyys omaan maksuosuuteensa: Saksa on suurin EU:n nettorahoittaja huolimatta siitä, että sillä on maksimimäärä ääniä neuvostossa. Poliittisen vaikuttamisen ja vaikutteiden lisäksi myös kulttuurivaikutteita ilmeisesti otetaan entistä enemmän ja luontevammin Euroopasta, liittyhän tähän tiettyä uutuuden viehätystäkin.²

Yksi ensimmäisistä EU-jäsenyyden vaikutusanalyseista Suomessa oli VATT:n tutkimus 'Suomi Euroopan yhteisön jäseneksi? Taloudelliset vaikutukset' (1992).³ Tässä paperissa tarkastelemme tapahtunutta kehitystä pääasiassa ko. jul-

¹ Kiitämme tutkimusprofessori Matti Viréniä kommentista, Anita Niskasta, Sari Virtasta ja Nina Intosta aineiston kokoamisesta ja muokkauksessa saadusta avusta sekä Helinä Siléniä tekstinkäsittelystä.

² Suomen ja Ruotsin kokemusten välillä on mielenkiintoinen ero, suomalaiset ovat pääosin tyytyväisiä (mm. ruuan hinnan laskuun), Ruotsin maatalouden hintataso pikemminkin nousi. Suomalaiset ovat myös tyytyväisiä vaikuttamismahdollisuuksiinsa, ilmeisesti Ruotsissa tässäkin on enemmän tyytymättömyyttä.

³ Sittemmin myös ETLA julkaisi varsin kattavan analyysinsä EU-jäsenyyden taloudellisista vaikutuksista (1992). Kattavuudeltaan suppeampia vaikutusanalyseja on ollut mm. Karhu, V., Karpainen, A., Saikko-

kaisussa käsiteltyjen aiheiden näkökulmasta. Integraation vaikutuslaskelmat niin etukäteen kuin jälkikäteenkin perustuvat arvioihin, joista ei saada lopullista vastausta siihen, mitkä nämä vaikutukset tarkkaan ottaen ovat. Kun ajatellaan niitä olosuhteita, jossa EU-jäsenyyden vaikutusarvioita tehtiin, niin voidaan osoittaa ainakin kolme merkittävää ennalta arvaamatonta eksogeenista tekijää, jotka ovat vaikuttaneet siihen, että kehitys on 1990-luvulla poikennut ennakoidusta. Näitä ovat 1) Suomen pankkikriisi, 2) Saksojen yhdistyminen ja siitä seurannut korkojen nousu Euroopassa ja 3) Kaakkois-Aasian maiden ehkä ennakoituakin nopeampi talouskasvu 1990-luvun alkupuolella. Kun nämä eksogeeniset tekijät otetaan huomioon, niin analyysimme tulos on se, että EU-jäsenyyden taloudelliset vaikutukset pystyttiin ennakoimaan jopa yllättävänkin hyvin.

EU-jäsenyydellä ei yhteyttä lamaan

EU-jäsenyyden vaikutusten erittelyä vaikeuttaa huomattavasti se, että Suomen talous ajautui jäsenyydestä riippumatta lamaan 1990-luvun alussa. Se, missä määrin lama on seurausta integraatiosta, on viime kädessä vaikeasti tulkittavissa. Voidaanhan ajatella että 1980-luvun yleinen integraatiokehitys ja globalisoituminen olivat niitä voimia, jotka johtivat viime kädessä myös Suomessa rahoitusmarkkinoiden ja pääomaliikkeiden liberalisoitumiseen, vaikka Suomi ei tehnyt-kään uusia muodollisia integraatiosopimuksia (Suomesta tosin tuli 1980-luvulla EFTA:n varsinainen jäsen, mutta tällä ei ollut käytännön merkitystä. Lisäksi ETA-sopimusneuvottelut alkoivat, mutta eivät ehtineet valmiiksi). Voidaan ajatella, että pääomaliikkeiden liberalisoituessa taloudenpitäjät eivät olleet tähän uuteen toimintaympäristöön tottuneita ja tästä seurasi monenlaisia taloudellisia virhelaskelmia. Ongelmien syynä on viitattu myös valuuttakurssipolitiikan rooliin: taloudenpitäjät saattoivat liian herkästi uskoa kiinteän kurssijärjestelmän pysyvyyteen ja aliarvioivat järjestelmään joka tapauksessa sisältyneet valuuttakurssiriskit.⁴ Oli miten oli, EU-jäsenyys ei sinänsä ollut lamassa tekijänä, koska lamaan johtaneet päätökset oli tehty jo kauan ennen kuin jäsenyydestä edes keskusteltiin. Jäsenyyttä koskevat vaikutusarviot ja laskelmatkin tehtiin ennen kuin pankkikriisin koko syvyys oli paljastunut.

Taloudellisen laman ja ilmeisesti osin myös Saksan korkopolitiikan seurauksena työllisyyskehitys on ollut paljon odotettua heikompi. Syitä tähän analysoidaan tarkemmin luvussa 3. EU-jäsenyyttä arvioitaessa todettiin myös, että monilla aloilla kilpailun lisääntyminen voi ainakin aluksi aiheuttaa menetyksiä sekä tuotannossa että työpaikoissa.

nen J., (1994). Tarkkaan ottaen integraation vaikutukset on pidettävä erillään EU-jäsenyyden vaikutuksista. Tässä kirjoituksessa tarkastelemme ensi sijassa EU-jäsenyyden vaikutuksia.

⁴ Suomen lama on tulossa vielä kertaalleen laajan analysoinnin kohteeksi Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa.

Eräs komplikaatio liittyy siihen, että tavanomaisesti ajattelemme kansantalouden palaavan suhdannekierron jälkeen jollekin aikaisemmalle potentiaalisen kasvun uralle. Viimeaikainen aikasarja-analyysi kuitenkin osoittaa, että taloudellisten shokkien jälkeen talous ei ehkä palaakaan entiselle kasvu-uralleen. Tähän ovat päätyneet mm. Matti Virén VATT:sta ja Vesa Vihriälä PTT:sta tuoreimmassa tutkimuksessaan, joka tullaan julkaisemaan seuraavassa Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa. Jos automaattista sopeutumista vanhalle kasvu-uralle ei tapahdukaan, joudutaan miettimään, mitä rakenteellisia sopeutumistoimenpiteitä on tehtävä, jotta täystyöllisyys mahdollisimman nopeasti taas olisi mahdollista.⁵

Taloudellisten vaikutusten jäsentely

EU-jäsenyyden aiheuttamat taloudelliset vaikutukset voidaan periaatteessa kohdistaa kolmeen pääryhmään:

1. EU-jäsenyyden myötä eräät alat joutuivat *lisääntyvän kilpailun* alaiseksi. Tämän ajateltiin johtavan alempiin tuotantokustannuksiin ja alempiin hintoihin. Suomessa erityisesti maatalous joutui jäsenyydessä uuden tilanteen eteen: kansallinen rajasuoja jouduttiin purkamaan ja osallistumaan EU:n yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Maataloudelle tämä merkitsi suurta muutoshastetta. Myös eräiden muiden alojen ajateltiin joutuvan EU:n jäsenyydessä lisääntyvän kilpailun kohteeksi. Kilpailun lisääntyminen aiheuttaa myös tuotantorakenteen muospaineita, ja voi merkitä myös työllisyyden heikkenemistä kilpailukyvyttömillä aloilla. Kilpailuvaikutusten tulisi näkyä mm. Suomen hintarakenteen lähentymisenä EU:n keskimääräiseen hintarakenteeseen.
2. *Vaikutukset ulkomaankauppaan.* Kaupan esteiden vähenemisellä on vaikutuksia, jotka voivat lisätä syvenevään integraatioon osallistuvien maiden kauppaa. Tämä voi antaa mahdollisuuden käyttää hyväksi tuotannon mittakaavaetuja, johtaa suurempaan tuotevalikoimaan kuluttajalle jne. Näitä vaikutuksia tarkastelemme lähemmin luvussa 5.
3. Molemmat edellä kuvatut vaikutukset ovat luonteeltaan resurssien käyttöä tehostavia vaikutuksia, jotka voivat johtaa hyvinvoinnin kasvuun. Tämän lisäksi syvenevällä integraatiolla voi olla vaikutuksia investointeihin ja *talouden pitkän ajan kasvuun*. Suomen tapauksessa erityisesti oletettiin EU:hun liittymisen antavan heti viitteitä suuremmasta taloudellisesta vakaudesta, joka pienentäisi korkoeroa Eurooppaan ja erityisesti Saksaan nähden. Lisäksi ajateltiin myöhemmin tapahtuvan mahdollisen EMU:un liittymisen edelleen johtavan korkoriskin pienentämiseen. Riskien pienentäminen alentaa periaatteessa korkoa, mikä puolestaan voi johtaa lisääntyvien investointien välityksellä nopeampaan

⁵ Kuten Vihriälä ja Virén osoittavat, BKT:n häiriöt näyttävät johtavan pysyviin tasomuutoksiin eikä aiempaa trendikasvu-uraa kenties enää saavuteta.

pitkän ajan talouskasvuun. Kaupan lisääntyminen voi periaatteessa myös vetää mukanaan suoria sijoituksia. Työllisyyden kehityksen kannalta on hyvin tärkeätä, missä määrin investoinnit kohdentuvat kotimaahan.

EU:n jäsenyyden taloudellisia kokonaisvaikutuksia selvittäessä vaikutukset ryhmiteltiin neljään päälohkoon: 1) maatalouden ja elintarvikkeiden sopeutuminen yhteiseen maatalouspolitiikkaan, 2) kilpailun tehostumisen vaikutukset, 3) verotuksen harmonisoinnin vaikutukset sen kohdistuessa erityisesti välilliseen verotukseen (arvonlisäverotus ja valmisteverot) ja 4) koron alenemisen kasvuvaiikutukset.

Seuraavassa huomiomme kohteena on Suomen hintataso, suhteelliset hinnat ja ulkomaankaupan kehitys, seikat joihin kiinnitettiin paljon huomiota jäsenyydskeskustelun yhteydessä. Lisäksi nostamme esille myös Suomen BKT:n konvergenssin EU:n muihin jäsenmaihin nähden sekä tuotanto- ja aluerakenteen sopeutumisen. Tarkastelemme myös suorista sijoituksista ja maan ulkomaisesta velkaantumisesta johtuvaa bruttokansantuotteen ja bruttokansantulon eron kehitystä 1990-luvulla. Tämä erohan aiheutuu ulkomaille maksettavista nettotuotannontekijätuloista, joihin vaikuttavat sekä suorat sijoitukset että velkaantuminen ulkomaille. Tarkastelun ulkopuolelle jätämme tässä valuuttakurssin vakauden ja korkoepävarmuuden - seikat, jotka EMU-keskustelussa ovat jo olleet keskeisellä sijalla. Paperiimme sisältyy kuitenkin paikoitellen myös EMU:un liittyviä näkökohtia. Emme myöskään tarkastele tässä jäsenyyden vaikutuksia EU:n ja Suomen budjetteihin.

2 Suomen hintataso suhteessa EU:n hintatasoon

Maan keskimääräisellä hintatasolla muihin maihin verrattuna voidaan karkeasti mitata maan hintakilpailukykyä maailmanmarkkinoilla. Suomen hintataso suhteessa EU-maiden keskihintatasoon liittyy kansantalouden hintakilpailukykyyn, jolla historiassa on ollut suuri merkitys eri suhdannevaiheissa. Tässä käytetty aineisto perustuu ostovoimapariteettivertailuihin, EU:n tilastotoimiston keräämiin tietoihin eri EU-jäsenmaiden hintatasosta ja OECD:n tilastoihin.⁶

Kuvan 1 perusteella nähdään että Suomen keskimääräinen hintataso on ensinnäkin trendinomaisesti noussut vuosina 1970 - 1990 suhteessa EU:n hintatasoon. Toiseksi havaitaan se, että suhde on vaihdellut erittäin voimakkaasti vuosittain EU:iin verrattuna. Juuri ennen jäsenyysneuvotteluja Suomen hintataso oli ennätyskorkealla, noin 40 prosenttia EU:n hintatason yläpuolella. VATT:n EU-jäsenyyttä koskeneessa tutkimuksessa arvioitiin, että hintataso voisi olla vielä vuonna 2005 yli neljänneksen EU:n hintatason yläpuolella. Suureksi osaksi vuonna 1992 suoritettun devalvaation vuoksi hintataso kuitenkin laski jopa alle EU:n tason vuonna 1993.⁷ Tuolloin monet olivat sitä mieltä, että Suomi tarvitseekin superhyvän hintakilpailukyvyyn selvitäkseen taloudellisen laman syövereistä.

Se, että Suomen hintataso on historiassa trendinomaisesti erkaantunut EU:n hintatasosta, voidaan tietenkin selittää Suomen suuremmalla inflaatiotaipumuksella. Kun siis Suomen hintataso vuonna 1990 ylitti EU:n keskimääräisen hintatason 40 prosentilla, samana vuonna OECD:n keskimääräinen hintataso ylitettiin peräti 47 prosentilla,⁸ oltiin tilanteessa, joka ei voinut pitemmän päälle olla kestäväällä pohjalla. Vuoden 1992 devalvaatioiden ja kellutuksen seurauksena Suomen hintataso vuonna 1993 ensi kertaa alitti tarkasteltuna ajanjaksona, noin kolmella prosentilla, EU-maiden keskiarvon. Tämän jälkeen olemme taas nousset EU:n keskiarvon yläpuolelle: Suomen hintataso oli 13 prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolella vuonna 1995.

Kysymykseksi kuitenkin jää, miten Suomi pystyi ylläpitämään kasvavaa hintatasoeroa pitkän aikaa ilman, että talous ja erityisesti maksutase olisi joutunut vaikeuksiin.⁹ Jos maan reaalin kilpailukyky on hyvä, se kykenee pitämään yllä

⁶ BKT:n hintataso ei mittaa suoraan hintakilpailukykyä. Yleisesti käytetty hintakilpailukyvyyn mittari on esim. teollisuuden yksikkötyökustannukset eri maissa samassa valuutassa ilmaistuna.

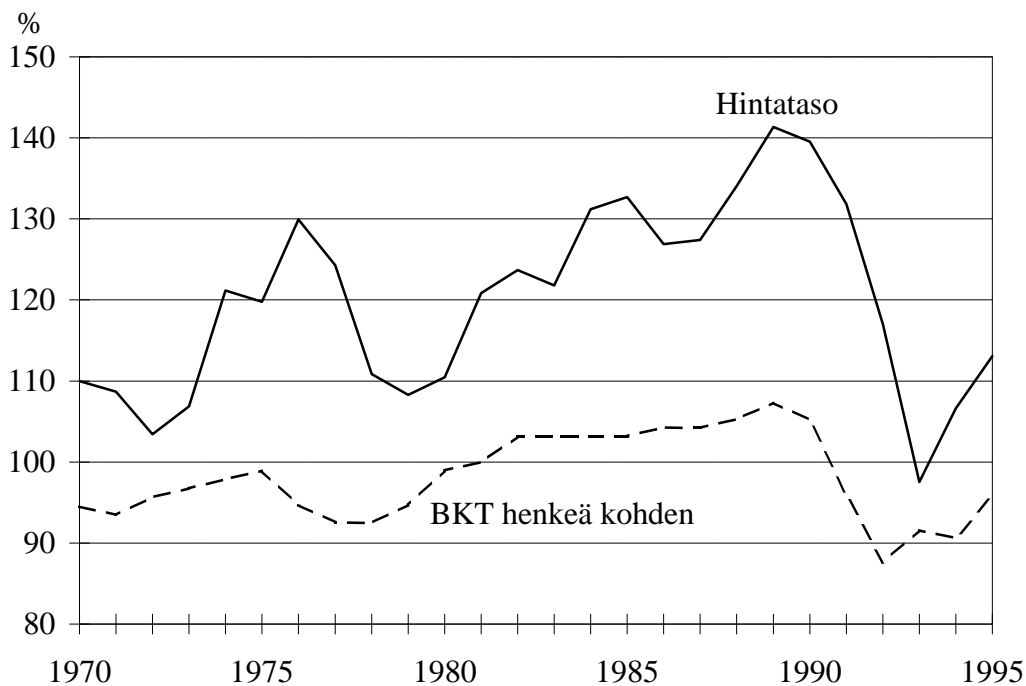
⁷ EU-tutkimuksessa ei tietenkään voitu lähteä ennakoimaan devalvaatioita, ja siksi hintatason sopeutumisen vain oletettiin tapahtuvan viittaamatta keinoihin.

⁸ Ero OECD:n keskiarvossa EU:iin verrattuna johtuu siitä, että Yhdysvallat, Kanada ja Uusi-Seelanti ovat alhaisen hintatason maita. Vastakkaiseen suuntaan vaikuttaa se, että Japani on pitkään ollut korkean hintatason maa. Mainittakoon, että aivan 1970-luvun alussa Suomen hintataso oli OECD:n keskiarvon alapuolella vuoden 1967 suuren devalvaation jälkiseurauksena.

⁹ On tietenkin mahdollista ajatella myös niin, että vaikeudet tulivat osittain vasta 1990-luvun laman myötä, esim. 1980-luvun lopun vahva markka saattoi osaltaan kannustaa heikkotuottoisiin ulkomaisiin sijoituksiin.

myös suhteellisen korkeaa hintatasoa. Kun meillä hintataso on ollut noin 25 prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolella kohtuullisen hyvän talouskasvun vallitessa, on syytä tähän etsittävä reaalisen kilpailukyvyn eri osatekijöistä. Yhtenä selityksenä tähän voidaan tarjota Suomen nopeampaa tuottavuuden kasvua 1970- ja 1980-luvulla. Suomen reaalitaloudellinen kehitys olikin noina vuosikymmeninä varsin suotuisa. 1970-luvun alussa Suomen BKT per capita oli vielä noin viisi prosenttia EU:n keskiarvon alapuolella, mutta se oli vuoteen 1990 mennessä kohonnut jo noin viisi prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolelle. 1990-luvun alun lama syöksi BKT per capita luvut jälleen EU:n keskiarvon alapuolelle; nyt olemme tässä asiassa samassa tilanteessa kuin 1970-luvun alussa.

Kuva 1 Suomen hintataso EU15:n keskiarvoon verrattuna (BKT eli kaikki tavarat ja palvelukset) ja Suomen BKT henkeä kohden (PPP) EU15:n keskiarvoon verrattuna

Lähde: OECD, PPP tarkoittaa ostovoimapariteettia.

Tuottavuuskehityksen taustalla on se, että avointa ulkomaankauppaa käyvä sektori on ollut kilpailukykyinen ja kyennyt nostamaan tuottavuuttaan niin nopeasti, että sillä on voitu kompensoida 'ylikorkea' kotimainen hintataso. Taulukossa 1 esitettävien työn tuottavuuslukujen mukaan vientiteollisuuden työn tuottavuus kasvoikin vuosina 1973 - 1992 erittäin voimakkaasti eli keskimäärin 5,4 prosenttia vuodessa, kun tuottavuuden kasvu kotimarkkinateollisuudessa oli samana aikana 3,9 prosenttia vuotta kohden. Toinen mahdollinen selitys hyvälle reaalitaloudelliselle kehitykselle on siinä, että idänkauppa on ollut poikkeukselli-

sen suotuista Suomelle. Myöhemmin esitettävät laskelmat viittaavat siihen, että idänkaupan osuuden vuotuinen muutos on ollutkin vahvassa yhteydessä Suomen ja EU-maiden BKT-eron vuosimuutoksiin.

Sen lisäksi, että kotimainen hintataso trendinomaisesti erkaantui EU:n hintatasosta, ovat myös hintatason vuosittaiset vaihtelut suhteessa EU:iin olleet varsin suuria. Tulevissa EMU-oloissa on erityisen tärkeä, että hintakilpailukyky säilyy ilman devalvaatiomahdollisuutta. Tämä on historiallisesti uusi ja samalla myös erittäin vaativa haaste inflaatiokehityksellemme. Siksi hintatasomme määrätymismekanismi, sen tunteminen ja mahdolliset muutokset ovat tulevissa EMU-oloissa entistäkin tärkeämpiä.

Missä määrin Suomen talouden EU:iin verrattuna suurempi kasvunopeus on vaikuttanut hintatasoeron syntyyn? Olemme arvioineet tätä hintatasoeron dynamiikkaa yksinkertaisen ekonometrisen mallin avulla.¹⁰ Seuraava yhtälö näyttää kertoimiensa perusteella toimivan tässä yhteydessä varsin hyvin:

$$DLPL = 0,01 + 1,22 DLBKTC(-1) + 0,50 DLBKTC(-2) - 0,007 DU,^{11}$$

(0,95) (2,71) (1,63) (-0,785)

jossa DLPL on Suomen hintatason ja EU-maiden hintatason eron prosenttimuutos, DLBKTC(-1) ja DLBKTC(-2) ovat Suomen ja EU:n per capita reaalisien bruttokansantuotteen kasvuerot yhden ja kahden vuoden viiveellä ja DU on Suomen työttömyysasteen muutos, jolla on pyritty mittaamaan kapasiteetin käyttöasteetta. Kertoimien t-arvot ovat suluissa. Malli antaa viitteitä siitä, että edellisen vuoden kasvuerot saa aikaan varsin voimakkaan hintaero vaikutuksen. DU:lla mitattu kapasiteetin käyttöaste ei kuvaa paljon muuta.¹² Viime aikoina on paljon puhuttu siitä, että inflaatiomekanismi on 1990-luvulla muuttunut mm. globalisoinnin ja lisääntyvän kilpailun seurauksena. Tämän pitäisi näkyä silloin DLBKTC(-1):n kertoimen pienenemisenä. Samoin kerrointa madaltavasti pitäisi vaikuttaa myös mm. työmarkkinoiden joustavuuden lisäys. Kertoimen suuruus riippuu kuitenkin vielä mm. rahapolitiikan luonteesta, joten kovin vahvoja johtopäätöksiä näistä eri tekijöistä ei voida tässä tehdä. Tämän asian syvempään tarkasteluun ei tässä yhteydessä kuitenkaan ole ollut mahdollisuutta. Joka tapauksessa Suomen EMU-jäsenyyden kannalta on huomionarvoista se, että BKT:n kasvuerot EU:iin päin voi aiheuttaa hyvinkin merkittävää inflaatiopainetta, kerroin näyttää vaarallisen korkealta.

¹⁰ Olemme laskelmiemme perustaksi ensin arvioineet BKT:n hintatason muutoksen ja BKT:n muutoksen välistä riippuvuutta ns. Grangerin kausaalisuustestillä. Sen mukaisesti BKT:n muutos tuo lisäinformaatiota inflaatiokehitykseen. Vastaavasti hintatason muutos puolestaan tuo lisäinformaatiota BKT:n kehitykseen.

¹¹ $R^2 = 0,66$, Durbin-Watson -kerroin = 2,14.

¹² Kokeilimme myös 1990-luvun alussa lamadummyä, mutta sen merkitys ei kohonnut juuri työttömyysasteen muutosta suuremmaksi. Ei myöskään työttömyyden ero EU-maihin tuonut mukaan merkitsevyyttä.

1990-luvulla inflaatio on jäänyt alhaiseksi Suomessa. Tämä voi osittain johtua mm. kilpailun kiristymisestä, hinnankorotuksiin ei ole ollut mahdollisuuksia. Toisaalta voidaan nähdä, että suurtyöttömyys on hillinnyt inflaatiopaineita. Työttömyyden vaikutus voi olla ohimenevä ilmiö.¹³

Hintatason, suhteellisten hintojen ja tuottavuuden vuorovaikutus

Jos hieman kaavamaisesti ajatellaan talouden koostuvan avoimesta ja suljetusta sektorista, voidaan hintatason yleinen korkeus ja hintahajonta eli suhteellisten hintojen vaihtelu yhdistää. Mitä kalliimpi maa, sitä enemmän suljetun sektorin hinnat ovat nousseet, koska avoimen sektorin hinnat eivät yhtä helposti voi erota maailmanmarkkinahintojen tasosta. Tällöin maan hintatason korkeus on funktio avoimen ja suljetun sektorin hintojen suhteesta eli suhteellisten hintojen hajonnasta. Maan hintatason lähetessä jotakin kansainväistä keskiarvoa, tasoittuu samalla suhteellisten hintojen rakenne. Vientisektorin nopea tuottavuuden kehitys on mahdollistanut talouden tasapainon. Vientisektorin työn tuottavuuden kasvu oli varsin nopeaa jaksolla 1973 - 1992. Täten vaikka koko talouden tasolla ansiotason ja hintatason nousu oli ylimitoitettua, avoimella sektorilla hintakilpailukyky saatiin joten kuten säilytetyksi nopean tuottavuuden ansiosta. Koko teollisuuden hintakilpailukyky länsimarkkinoilla suhteellisilla yksikkötyökustannuksilla mitattuna heikkeni kuitenkin jaksolla 1978 - 1990 noin kuudenneksen, mikä samalla oli osa 1990-luvun alun kriisiä. Teollisuuden nopea tuottavuuden kehitys, joka on jatkunut, on ollut merkityksellinen ennen kaikkea reaalisen kilpailukyvyn kannalta: tuotantomenetelmät, tuotteet ja työtavat ovat 1990-luvulla uudistuneet edelleenkin ripeästi.

¹³ VATT:ssa tehdyt laskelmat rakenteellisesta työttömyydestä ns. NAIRU-menetelmällä viittaavat siihen, että rakenteellinen työttömyys (työn kysynnän ja tarjonnan epäsuhte) kohosi voimakkaasti 1990-luvun alussa. Jos tämä pätee, inflaatiopaineita voi syntyä jo hyvinkin korkealla, jopa yli 10 prosentin työttömyystasolla (Holm - Tossavainen, 1997).

Taulukko 1 Kansantalouden sektoreiden työn tuottavuuden muutos % vuodessa, ja sen dekomponointi, %, vuosina 1973 - 1992

Sektorit	Työn tuottavuus %/vuosi	Kokonaistuottavuuden osuus	Pääomavaltaitumisen osuus
Alkutuotanto	4,1	63	37
Metsäteollisuus	4,5	47	53
Metalliteollisuus	5,6	68	32
Muu vientiteollisuus	5,4	35	65
Kotimarkkinateollisuus	3,9	46	54
Energiahuolto	3,4	41	59
Muu yrityssektori	2,7	44	56
Yhteiskunnalliset palvelut	1,5	73	27
Koko kansantalous pl. asuntojen omistus	3,3	55	45

Lähde: Avautuva Suomi (1993).

Koko teollisuuden työn tuottavuus kasvoi kymmenvuotisjaksolla 1986 - 1996 edelleenkin hyvin nopeasti, peräti 7½ prosenttia vuodessa. Tämä merkitsi työpanoksen vähenemistä lähes 4 prosentilla vuodessa, kun tuotanto kasvoi vain 3½ prosenttia vuodessa. Tulevaisuudessa työn tuottavuuden kasvun on tultava kokonaistuottavuuden kasvusta, ei niinkään enää työn korvaamisesta pääomalla. Koko teollisuuden tuottavuuden kasvun pitäisi perustua yhtä suuressa määrin kokonaistuottavuuden kasvuun kuin metalliteollisuudessa on ollut laita, jossa kaksi kolmasosaa työn tuottavuuden kasvusta on perustunut kokonaistuottavuuden kasvuun. Kahdenkymmenen vuoden (1973 - 1992) jaksollahan koko kansantalouden tasolla pääomavaltaituminen selitti 45 prosenttia työn tuottavuuden kasvusta. Tulevaisuudessa pitäisi selvittää vähemmällä pääomapanoksen lisäyksellä.

Tuottavuuseroja EU:n huippumaihin edelleen on olemassa, ja periaatteessa tämä tekee mahdolliseksi nopean kasvun tuottavuuseroja kiinni ottamalla. Nämä mahdollisuudet vähenevät, kun ollaan lähellä tuottavuuskärkeä. Lisäksi on merkkejä siitä, että lamavuosien jälkeen tuottavuuden kasvu on selvästi hidastumassa.

3 BKT:n konvergenssi

Kuvassa 1 nähdään vuodesta 1970 vuoteen 1990 Suomen henkeä kohti lasketun BKT:n kehitys suhteessa EU:n 15 jäsenmaan keskiarvoon. On tapahtunut selkeää konvergoimista: Suomen BKT henkeä kohden lähestyy EU:n keskiarvoa ja jo 1980-luvun alkupuolelta alkaen se ylittää EU:n keskitason. 1990-luvun lama kuitenkin vei taas BKT per capita -tason selvästi EU:n keskiarvon alapuolelle, eikä Suomi vielä ole uudestaan saavuttanut EU:n keskiarvoa, vaikka kiinniottoa onkin jo tapahtunut.¹⁴

Kuten alussa totesimme, lama aiheutui tekijöistä, jotka eivät liittyneet Suomen EU-jäsenyyteen. Laman ja EU-jäsenyyden vaikutusten tarkka erittely on hyvin vaikea tehtävä. Emme tässä puutu lähemmin ns. pankkikriisiin. Sen sijaan vähemmälle huomiolle on jäänyt se, mikä vaikutus Saksojen yhdistymisellä oli vuosikymmenen alun kriisissä. Meidän nyt tekemämme arviomme mukaan vaikutus oli huomattava. Siksi haluamme nostaa esille tässä tämän seikan.

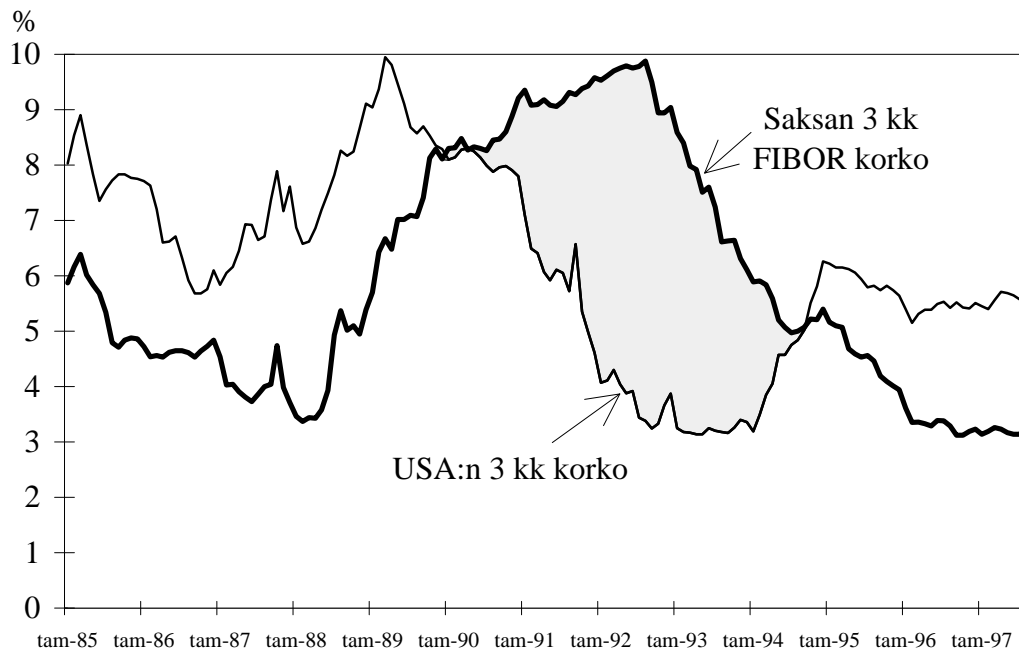
Suomen pahin lamavaihe oli vuonna 1992. Tämä osui tilanteeseen, jossa myös Euroopan korkotaso oli korkeimmillaan 1990-luvun aikana. Kuvassa 2 tätä tilannetta havainnollistetaan Saksan ja USA:n lyhyiden korkojen erolla.

Kun tarkastellaan aikaa vuoden 1985 alusta vuoden 1997 elokuuhun, havaitaan, että yleensä USA:n korko on ollut noin kaksi prosenttiyksikköä Saksan koron yläpuolella. Tämä ero heijastelee maiden välistä inflaatioeroa: USA:ssa inflaatio on ollut pitkällä aikavälillä keskimäärin pari prosenttiyksikköä Saksan yläpuolella.¹⁵ Ajanjakso vuoden 1989 alusta vuoden 1994 puoliväliin on kuitenkin ollut poikkeuksellinen. Saksan korkotaso on selvästi ylittänyt USA:n koron. Miksi tätä on syytä pitää poikkeuksellisena? Meidän tulkintamme mukaan tähän ajanjaksoon sijoittuu Saksojen yhdistyminen, sen aiheuttama suuri julkisten menojen lisäys Saksassa, julkisen sektorin alijäämä, joka nousi 3,3 - 3,4 prosenttiin BKT:sta vuosina 1991 - 1992 (European Economy, 1997). Korkotason nousun taustalla on nähtävissä Saksan rahapolitiikan kiristyminen kasvaneen budjettivajeen seurauksena. Tämä korkotason nousu ajoittui huonosti koko Eurooppaa ajatellen: EU oli ajautunut taantumavaiheeseen. Erityisen hankala tämä oli kuitenkin Suomen kannalta, jolla oli muutoinkin poikkeuksellisia vaikeuksia. Arviomme mukaan Saksojen yhdistyminen on tämän korkotason nousun seurauksena hidastanut taloudellista kasvua Euroopassa 1990-luvun alkupuolella, ja siten myös vaikuttanut EU:n työttömyyteen pahentavasti. Tämän työttömyysvaikutuksen suuruusluokkaa ei ole kuitenkaan tässä mahdollista arvioida.

¹⁴ Ks. alaviite 5 sivulla 3.

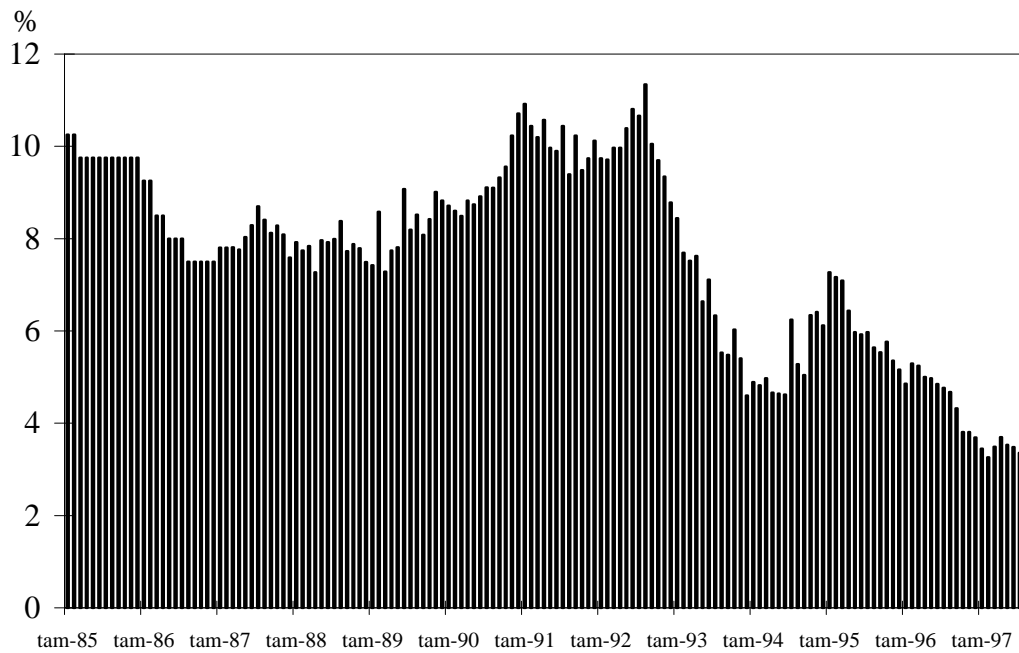
¹⁵ Ajanjaksona 1981 - 1990 USA:n yksityisen kulutuksen hintaindeksi kohosi keskimäärin 4,7 prosenttia vuodessa, Saksassa vastaava nousu oli vain 2,6 prosenttia. (European Economy, 1997, ss. 240 - 241)

Kuva 2 USA:n ja Saksan korot vuosina 1985 - 1997 (elokuu)

Lähde: Etlatieto Oy:n tietokanta.

Kuva 3 Joukkovelkakirjalainojen korko Suomessa vuosina 1985 - 1997 (elokuu)

Lähde: VATT.

Kuvasta 3 nähdään joukkovelkakirjalainojen korko Suomessa vuosina 1985 - 1996. Korkotaso oli huipussaan vuosina 1991 - 1992 pahimman laman aikana. Tähän samaan ajanjaksoon ajoittuu myös Saksan koron huippu. Suomessa ei maksettu korkeita korkoja ainakaan pelkästään sen takia, että rahan saatavuus olisi ollut huono, vaan kuten olemme havainneet, taustalla oli myös poikkeuksellisen korkea eurooppalainen korkotaso.¹⁶

Idänkaupan osuuden muutoksilla näyttäisi historiallisen aineiston perusteella olevan merkitystä selitettäessä tätä konvergoitumista. Idänkaupan osuuden lisäys vaikuttaa selvästi positiivisesti laskelmien mukaan Suomen ja EU-maiden välisen BKT-erän muutokseen.¹⁷

Idänkaupalla ei ole enää samaa erikoisasemaa kuin aikaisemmin. Sen sijaan ulkomaankauppa on suuntautunut 1990-luvulla uusille kasvualueille (ks. luku 5). Jatkossa BKT:n kehitykselle suhteessa EU:iin on tärkeitä, miten kannattavaa tämä kauppa on. Toinen keskeinen kysymys on, miten tuotantorakenne jatkossa kehittyi: Löydetäänkö Suomessa korkean tuottavuuden omaavia kasvualoja, jotka palauttaisivat BKT per capita tasomme takaisin EU:n keskiarvoon tai jopa sen yli. Tuotantorakenteen kehitysproblematiikkaa tarkastelemme lyhyesti luvussa 6.

¹⁶ Saksan ja USA:n poikkeukselliseen korkoeroon vaikutti myös se, että Saksan kiristäessä USA kevensi rahapolitiikkaansa varsin nopeassa tahdissa.

¹⁷ Kokeilujen perusteella saamme seuraavan yhtälön:

$$DLBKC = 0,000311 + 0,075 DLPL(-1) - 0,172 DLPL(-2) + 0,060 DLSUTR, R^2 = 0.46$$

(0,5) (0,88) (-1,86) (2,65)

jossa DLBKC on Suomen ja EU-maiden BKT per capita eron vuotuinen muutos, DLPL(-1) ja DLPL(-2) hintatasoeron muutos ja DLSUTR on Suomen idänkaupan osuuden vuosimuutos. Hintatasoeron muutos edellisenä vuonna tukee BKT-eron kasvua lievästi, mutta vaikutus kääntyy seuraavana vuonna negatiiviseksi; voidaan ajatella, että aluksi vientihintojen nousu tukee reaalista kasvua, mutta vähitellen kustannusinflaation myötä kotimainen hintataso nousee ja tämä heijastaa hintakilpailukyvyyn heikkenemistä. t-arvot suluisissa.

4 Suhteelliset hinnat

Suhteellisten hintojen rakenne ja ulkomaankaupan maajakautuma ovat rakenteellisia tekijöitä, joihin EU:iin liittymisen arveltiin vaikuttavan merkittävästi. Tarkastelemme ensin suhteellisia hintoja.

Suomen liittymistä edeltävissä keskusteluissa kiinnitettiin huomiota mm. siihen, että Suomen suhteelliset hinnat poikkesivat eräin osin erittäin paljon EU:n keskimääräisistä suhteellisista hinnoista. Suhteelliset hinnat voivat poiketa toisistaan eri maissa monesta eri syystä johtuen. Ensinnäkin kulutustottumukset ja kysynnän rakenne voivat poiketa toisistaan. Epätäydellinen kilpailu voi johtaa hintaeroihin: mitä suuremmat erot kilpailutilanteessa, sitä suuremmat hintaerot. Tullit ja muut protektionistiset kaupan esteet voivat olla merkittäviä syitä hintaeroihin. Myös maiden väliset kuljetuskustannukset voivat sallia hintaerot kilpailluillakin markkinoilla.

Keskusteltaessa Suomen EU-jäsenyydestä yhtenä keskeisenä seikkana oli, miten käy suhteellisten hintojen. Erityisesti suosittu keskusteluteema oli ruuan ja alkoholin hintojen tulevaisuus; näillä tuotteillaan protektionismin aste oli ennen jäsenyyttä erityisen korkea.

Markkinoiden yhdentyessä tapahtuvan markkinoiden avautumisen ja kilpailun kiristymisen voidaan arvioida johtavan ns. yhden hinnan lain toteutumiseen: suhteelliset hinnat yhtenäisellä markkina-alueella lähestyvät toisiaan. Tämä muutos on sitä suurempi, mitä epätäydellisemmästä kilpailutilanteesta lähdetään liikkeelle. Kysymys kuuluu, onko tällaista vaikutusta ensinkään havaittavissa?¹⁸

Muistin virkistämiseksi esitämme taulukossa 2 ISSN 0788-5016 suhteellisia hintoja -tilanteen ennen EU-jäsenyyttä. Eräissä tuoteryhmissä poikkeamat EU:n hinnoista olivat todella tuntuvat. Erityisen kalliita vuonna 1990 olivat kirjat, alkoholijuomat ja tupakka.

Vuonna 1990 kotitalouksien kulutusmenojen eristä mikään Suomessa ei ollut halvempaa kuin EU:ssa keskimäärin taulukon 2 karkealla luokittelulla mitattuna! Vuonna 1985 hintatasomme ollessa 30 prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolella, 55 kysyntäerästä vain kolmen hintataso oli absoluuttisesti EU:n keskiarvon alapuolella. Näitä olivat asumisen energia sekä maa- ja vesirakennusinvestoinnit.

¹⁸ Kotimaiset hinnat voivat poiketa kansainvälisistä hinnoista mm. kuljetuskustannuksista tai tuotedifferentioinnista johtuen. Esim. Pasanen (1992) arvioi, että kun EU-jäsenyyden myötä elintarvikemarkkinat avautuvat ulkomaiselle kilpailulle, suojaa kotimaiselle elintarviketuotannolle antavat erilaiset ruokatottumukset, tuoreus, vahvat kotimaiset tavaramerkit ja kuljetuskustannukset. Kotimarkkinoilla kotimaisilla elintarvikkeilla olisi puolellaan kuljetuskustannuksista johtuva keskimäärin 9 - 10 prosentin suuruinen kilpailuetu.

Kotitalouksien kulutusmenojen hintataso oli 47 prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolella vuonna 1990. Kirjojen hintataso oli peräti 155 prosenttia kalliimpi kuin EU:ssa keskimäärin, 2,5-kertainen EU:n keskimääräiseen hintatasoon verrattuna.

Taulukko 2 Kotitalouksien kulutusmenojen absoluuttiset ja suhteelliset hinnat EU:n keskiarvoon verrattuna vuonna 1990, EU = 100

Hyödykeryhmä	Absoluuttiset hinnat EU = 100	Suhteelliset hinnat, EU = 100, Kotitalouksien kulutus- menot = 100
Kirjat	255	174
Virvoitusjuomat ja tupakka	229	156
Liha	194	132
Viljatuotteet	191	130
Hotellit	155	105
Autot ja bensa	152	103
Julkiset kulkuvälineet	147	100
Maito	141	96
Hedelmät	139	95
Vaatetus	132	90
Kotitalouskalusto	129	88
Vapaa-ajan tavarat	123	84
Vapaa-ajan käyttö	122	83
Asuminen	118	81
Tietoliikenne	102	70
Kotitalouksien kulutusmenot	147	100

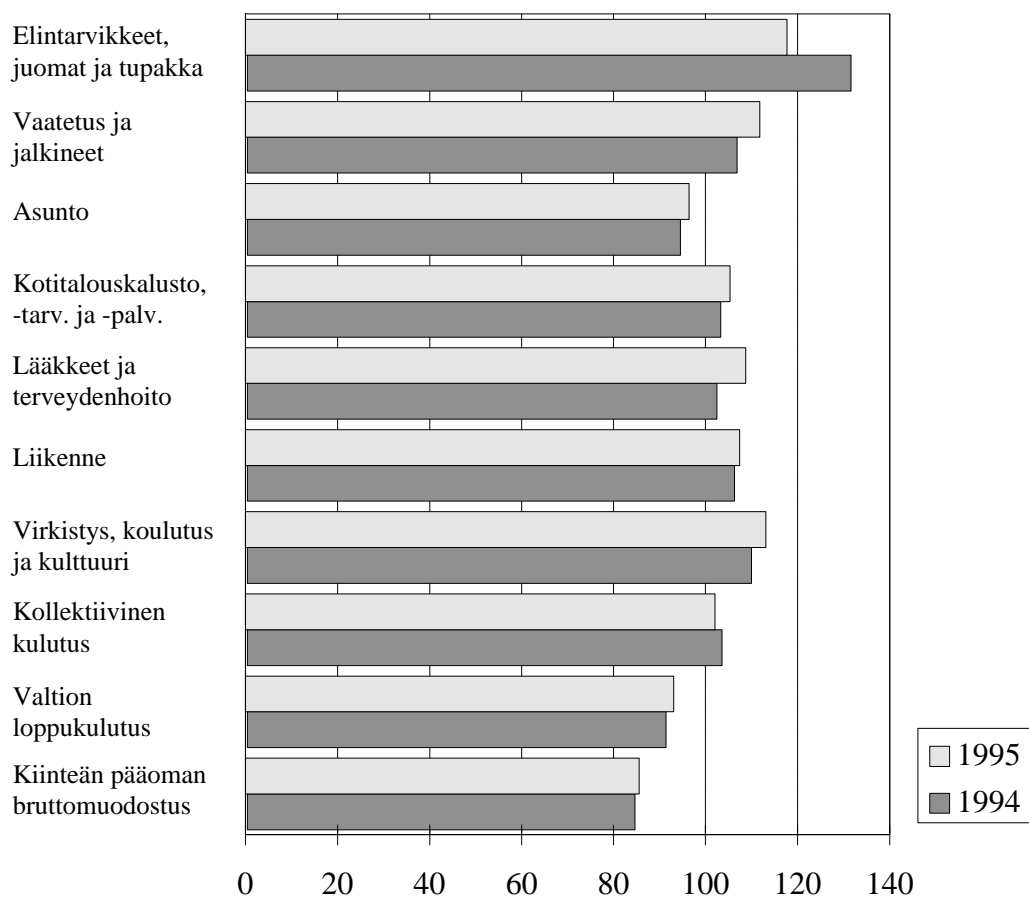
Lähde: R. Hjerppe (1992).

Mitä on tapahtunut suhteellisille hinnoille EU-jäsenyyden myötä?

Kuvissa 4 - 5 esitetään Suomen suhteellisten hintojen rakennetta vuosina 1994 ja 1995. Koko hintataso (BKT eli kaikki tavarat ja palvelukset) on skaalattu 100 prosentiksi EU:iin verrattuna. Vuonna 1995 hintatasoltaan EU:n keskiarvoa alempia oli jo useampi kysyntäerä, esimerkiksi maitotaloustuotteet, asumisen energia, tietoliikenne sekä asuinrakentaminen ja muu talonrakennustoiminta. Maa- ja vesirakentamisen hintataso oli vain 72 prosenttia EU:n keskiarvosta, mikäli tilastoihin on luottamista. Energia ja investoinnit rakentamisen osalta ovat Suomessa edelleen halpoja. Nyt Suomen suhteellisessa hintarakenteessa EU:n keskiarvoon verrattuna leimaa-antava piirre on myös - uutena piirteenä - tasaisuus. Suhteelliset hinnat, esimerkiksi maitolitrin hinta suhteessa teräskilon hintaan, ei Suomessa enää poikkeaa kovin voimakkaasti EU:n keskiarvosta. Huomattavimmat poikkeamat ovat elintarvikkeet-ryhmän kalleus ja asumisen ja

investointien suhteellinen halpuus. EU-jäsenyys on odotetusti tuonut nopeaa muutosta hintarakenteeseen, kun ensimmäisenä jäsenyysvuonna elintarvikkeiden suhteelliset (ja absoluuttiset) hinnat laskivat. Samoin kollektiivisen kulutuksen suhteellinen hinta laski johtuen 1990-luvun puolivälin maltillisista palkkasopimuksista.

Kuva 4 Suomen suhteelliset hinnat, EU15 = 100, BKT = 100

Lähde: EUROSTAT.

Suomen suhteellisen hintarakenteen leimallinen piirre EU:iin verrattuna on yksityisen kulutuksen kalleus ja investointien halpuus. Jälkimmäinen seikka voi omalta osaltaan - pitkään jatkuneen negatiivisen reaalikoron ohella - selittää myös maamme suhteellisen korkeaa investointiastetta.

Tarkemmassa suhteellisten hintojen erittelyssä (kuva 5) käy ilmi esimerkiksi se, että kalan ja maitotuotteiden hinnat ovat suhteellisen halpoja, vaikka koko elintarvikkeet-ryhmä onkin edelleen suhteellisen kallis. Asumisen suhteellinen halpuus johtuu nimenomaan energian halpuudesta, ei asuntojen hinnoista tai

vuokratasosta. Yksityisten liikennevälineiden suhteellinen kalleus autoveron takia on kaikille tuttu asia. Energian suhteellinen halpuus näkyy siinä, että autojen käyttömenojen suhteellinen hinta ylittää vain hieman EU:n keskiarvon. Toki on muistettava, että absoluuttiselta hintatasoltaan nämä olivat vuonna 1995 17 prosenttia EU:n keskiarvon yläpuolella.

Elintarvikkeiden hintaero on kaventunut todella tuntuvasti, joskin vuonna 1995 hinnat olivat absoluuttisesti vielä noin 18 prosenttia EU:n hintojen yläpuolella. Elintarvikkeiden kuvaa voidaan tarkentaa tuoteryhmittäin. Kuvan 5 mukaan erityisen paljon kalliimpia ovat meillä juomat ja niistä erityisesti alkoholijuomat. Sen sijaan esimerkiksi kalat ovat selvästi suhteellisesti halvempia kuin EU:ssa. Myös maito näyttää jo päässeen hieman EU:n hintatason alle ja liha- ja lihatuotteetkin ovat melko lähellä EU:n tasoa. Ennen EU-jäsenyyttä arvioitiin kotimaisilla elintarvikkeilla olevan kuljetuskustannuksista johtuva keskimäärin 9 - 10 prosentin kilpailuetu sisämarkkinatuotteisiin verrattuna (Pasanen, 1997). Kun tämä otetaan huomioon, elintarvikkeiden keskimääräisessä hintatasossa on enää noin 7 - 8 prosentin tasoero eurooppalaiseen keskitasoon. Suuria hintojen sopeutumispaineita ei siten enää näyttäisi olevan jäljellä tällä sektorilla.

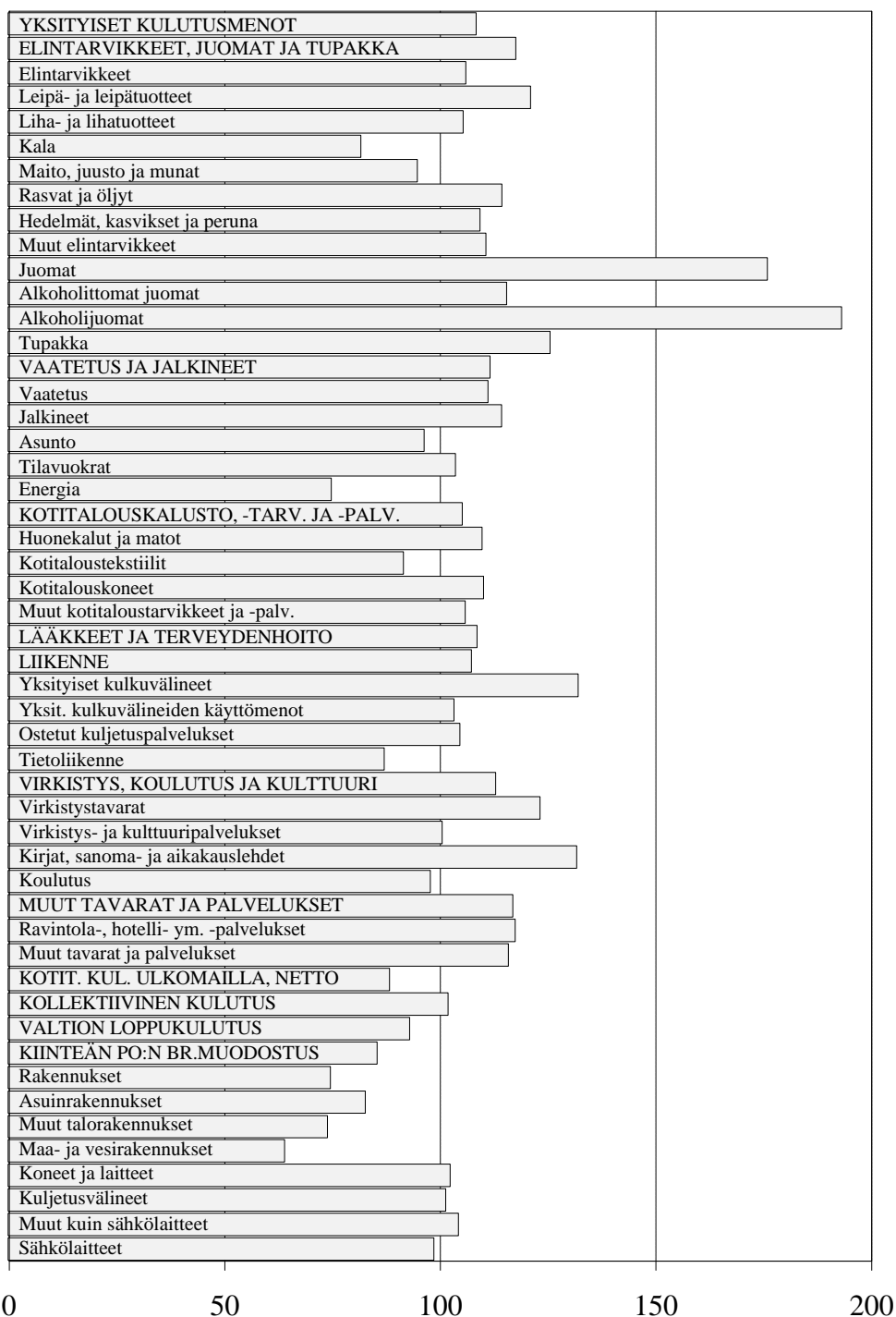
Kuten jo edellä todettiin, asunnot ja liikerakennukset näyttävät olevan yllättävän halpoja Suomessa. On kuitenkin muistettava, että asuntojen hinnat olivat Suomessa vielä vuonna 1995 pohjalukemissa. Siitä lähtien asuntojen hintataso on noussut niin, että nyt ollaan varmaankin lähellä EU:n keskihintoja.

Investointien halpuus näyttäisi siis johtuvan ennen kaikkea rakentamisen edullisuudesta.¹⁹ Kone- ja laiteinvestoinnit ovat suhteelliselta hinnaltaan hieman kalliimpia kuin EU:ssa keskimäärin. Samoin niiden absoluuttinen hintataso ylittää EU:n keskiarvon. Kansainvälisesti vertailukelpoisten hintaindeksien laadinta koneille ja kalustolle on melko hankalaa, joten tämän tuoteryhmän hintavertailuihin on syytä suhtautua varauksellisesti; voi olla, että osittain on kyse korkealaatuisesta, modernista ja tehokkaasta teknologiasta Suomessa.

Kuvan 5 perusteella myös tietoliikenne on edullista Suomessa. On jonkin verran tutkimuksellista evidenssiä siitä, että Suomen suhteellisten hintojen rakenne edistää pienen avoimen talouden reaalisten kilpailutekijöiden kehitystä. Tietoliikenteen ja investointien suhteellisen hinnan alhaisuus on tekijä, jonka voidaan arvioida edistävän tuotantoteknologian ja tuoteinnovaatioiden kehitystä ja edistää maailmantalouden muutosten vaatimaa nopeaa rakennemuutosta.

¹⁹ On tietenkin suhtauduttava jonkinasteisella varovaisuudella rakennuskustannusten kansainvälisiin vertailuihin.

Kuva 5 Suomen suhteelliset hinnat vuonna 1995, EU15 = 100, BKT = 100

Lähde: EUROSTAT.

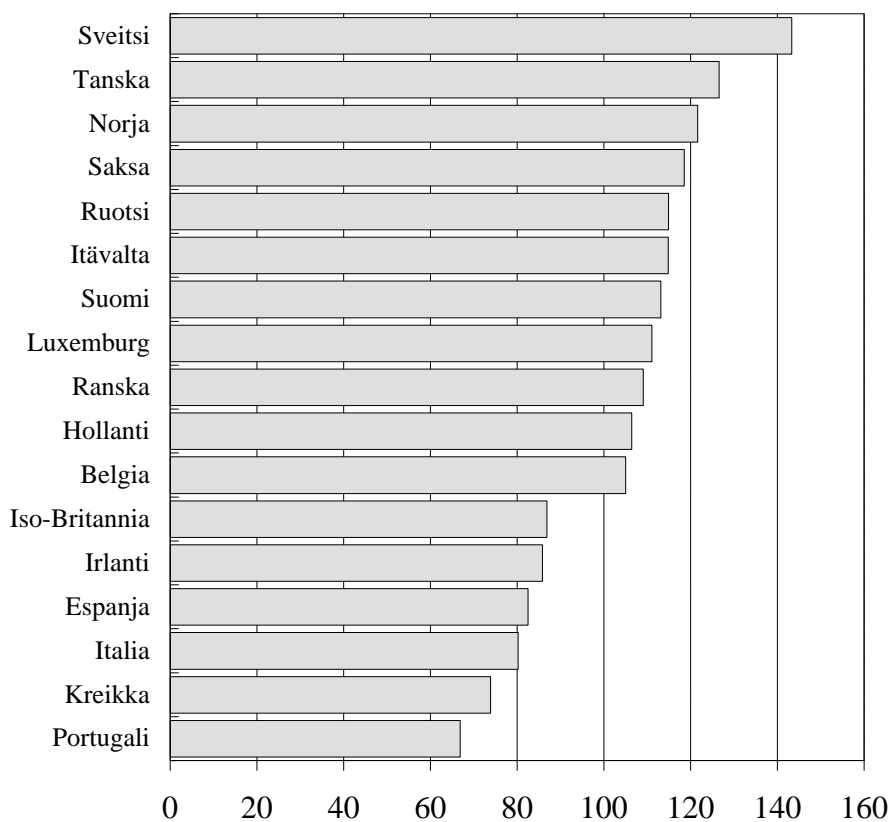
Martin ja Rogers ovat tutkineet julkisen infrastruktuurin merkitystä EU:ssa (Martin, Rogers 1995). Heidän mukaansa telekommunikaatiopalvelut ja koulutus ovat

läheisessä yhteydessä teollisuuden sijoittumiseen. Nämä näyttävät olevan jopa tärkeämpiä tekijöitä kuin energian ja liikenteen infrastruktuuripalvelut. Tämä tulos on mielenkiintoinen, sillä vastaavasti Suomessakin aikaisemmin tehdyssä tutkimuksessa automaattisen puhelinliikenteen piirissä oleminen todettiin merkitykselliseksi tekijäksi.

Suomi on nyt keskikallis maa

Maittaisessa poikkileikkaustarkastelussa (kuva 6) vuodelta 1995 Suomi oli Euroopassa “keskikallis” maa hintatason ylittäessä 13 prosentilla EU:n keskiarvon. Sveitsi, Tanska ja Norja ovat nyt kalliita maita ja sitä ne ovat olleet jo perinteisesti. Sen sijaan Ruotsi ja Suomi ovat joutuneet “nöyrytymään” eli niiden kalleus on vähentynyt huomattavasti. Saksalainen maailma on pitkään ollut korkean hintatason aluetta. Mitä etelämmäksi mennään, sitä halvempia maat ovat. Kreikka ja Portugali ovat köyhimpinä maina myöskin Euroopan unionin halvimman hintatason maat.

Kuva 6 Eri maiden hintataso 1995, EU15 = 100 (BKT eli kaikki tavarat ja palvelukset)

Lähde: EUROSTAT.

Yhteenvedona voidaan todeta, että samalla kun Suomi halventui 1990-luvun alussa keskimäärin EU:n keskiarvoon verrattuna, alkoi myös Suomen suhteellisten hintojen rakenteen lähentyminen kohti EU:n rakennetta. Verrattaessa taulukkoa 2 vuoden 1995 suhteellisten hintojen rakennetta osoittavaan kuvaan 4 voidaan todeta, että suhteellisten hintojen rakenne tasoittui melkoisesti jo viidessä vuodessa. Tasoittumista tapahtui sekä yläpäässä että alapäässä, jotka molemmat lähestyivät keskiarvoa.

5 Ulkomaankauppa

Jo pitkään vallinneen ajattelutavan mukaan oletetaan tavallisesti, että integraatio toisaalta luo kauppaa ja toisaalta suuntaa kauppaa. Kaupan lisääntyminen (kaupan luonti) yhdistyy yleensä hyvinvoinnin kasvuun. Kaupan hyvinvointivaikutusten kannalta on olennaista, syrjäyttääkö korkean kustannustason EU-kauppa mahdollisesti halvempaa muualta maailmanmarkkinoilta tapahtuvaa kauppaa. Mielenkiintoinen kysymys onkin, miten Suomen ulkomaankauppa on suuntautunut EU:iin jäsenyyden jälkeen.

Perinteisen tarkastelutavan mukaisesti integraatio siis luo integraatioon osallistuvien maiden kesken lisää kauppaa (kaupan luontiefekti) ja toisaalta siirtää kauppaa muualta maailmasta integroituvalla alueelle (kaupan suuntaamisvaikutus). Kauppaa syntyy ensimmäisen efektin kautta, kun kaupan esteiden (perinteisesti tariffiesteiden) alentaminen lisää tuontia alueen sisältä alhaisemman kustannustason maasta tariffeja alentavaan maahan. Tämä vaikutus lisää hyvinvointia.

Kauppa voi suuntautua muualta maailmasta integroituvalla alueelle, kun tariffiesteiden alentaminen tekee tuonnin integroituvalla alueelta edullisemmaksi kuin aiempi tuonti muualta maailmasta. Tällöin voi käydä niin, että reaalisilta kustannuksiltaan halvempi tuote korvataan kalliimmalla tuotteella. Tämä vähentää globaalista hyvinvointia. Yhteisvaikutus hyvinvointiin riippuu siitä, kumpi em. vaikutuksista dominoi. Varsin yleinen käsitys empiiristen tutkimusten perusteella on, että kaupan luontiefekti on dominoinut EU-maiden integraatiossa.

EU:n sisällä ei kuitenkaan ole enää pitkään aikaan ollut tulliesteitä ja tulliesteet ulospäinkin ovat joko nolla (entinen EFTA) tai melko alhaisia. Siksi kolmas kauppaan vaikuttava tekijä on sisämarkkinoiden syntymiseen tähtäävien eitariffiesteiden poistaminen.²⁰ Mikäli nämä esteet alenevat, seuraa tästä allokaation tehostumista ja hyvinvointihyödyn lisäystä. Tämä on yksi sisämarkkinaohjelman keskeisistä pyrkimyksistä.²¹

Uudemman ajattelutavan mukaan integraation kauppavaikutukset riippuvat mm. kilpailuolosuhteista.

Edellä lueteltujen kauppaa luovien ja suuntaavien tekijöiden vaikutus jää varsin vähäiseksi, mikäli integroituvat maat toimivat jo täydellisen kilpailun olosuhteissa. Mikäli kilpailu on epätäydellistä, mukaan tulee uusia vaikutuksia (Krugman 1979).

²⁰ Nämä esteet on sisämarkkinaohjelmassa luokiteltu fyysisiksi, teknisiksi ja fiskaalisiksi kaupan esteiksi.

²¹ Ns. Cecchinin raportissa arvioitiin sisämarkkinaohjelman lisäävän EU:n BKT:ta 5 - 7 prosenttia.

Ensinnäkin, jos integraation seurauksena voittoa tuottavien toimintojen määrä kasvaa, syntyy puhtaiden voittojen lisäystä (epätäydellisessä, esim. monopolistisessa, kilpailussa hinta ylittää pitkälläkin aikavälillä keskimääräiset kustannukset).

Toiseksi seurauksena voi olla skaalaetuja. Tuotannon mittakaavan kasvattaminen voi johtaa jopa keskimääräisten kustannusten alenemiseen ja tätä kautta tehokkuuden lisääntymiseen ja hyvinvoinnin kasvuun. Tässä yhteydessä puhutaan myös tuotantoskaalan suhteen lisääntyvistä tuotoista.

Kolmas epätäydellisen kilpailutilanteen vaikutus tulee tuotevalikoiman mahdollisen laajenemisen kautta. Epätäydellisen kilpailun markkinoilla tuotteiden differentiointi on tyypillistä ja kuluttaja hyötyy, jos integraation seurauksena kuluttajan käytettävissä oleva tuotevalikoima laajenee. Esimerkkinä tästä on Suomessa vaikkapa Alkon viinivalikoiman laajeneminen kilpailun lisääntymisen seurauksena.

Integraatiosta seuraavien allokaatiohyötyjen arvioidaan olevan suurempia, jos markkinat ovat alunperin epätäydellisesti kilpailevia. Merkkinä epätäydellisestä kilpailusta voidaan Suomessa pitää edellä käsiteltyä suhteellisten hintojen suurta hajontaa. Sen vähentyminen on merkki kilpailun kiristymisestä ja samalla allokaation tehostumisesta.

Allokaation tehostumisesta saatavat hyödyt ovat staattisia; ne syntyvät siitä, että resursseja siirtyy huonommin tuottavilta aloilta paremmin tuottaville aloille. Jos kilpailu on alunperin lähellä täydellistä kilpailua, jäävät nämä allokaatiohyödyt määritelmällisesti pieniksi. Siksi monissa empiirisissä tutkimuksissa onkin päädytty varsin pieniin allokaatiohyötyihin. Epätäydellisen kilpailun määrä lisää potentiaalisesti allokaatiohyötyjä.²²

Staattisia allokaatiohyötyjä huomattavasti merkittävämmiksi nousevat pääoman muodostuksen (varallisuuden kasvun) kautta tulevat dynaamiset kasvuhyödyt. Empiiristen simulointimallien mukaan nämä hyödyt voivat ylittää staattiset hyödyt moninkertaisesti (Baldwin, Francois ja Portes, 1997).

Kasvuhyötyjä voi syntyä esimerkiksi integraation aiheuttaman korkojen riskipreemion alenemisesta. Suomessa tämän katsottiin olevan merkityksellisen tekijän, koska tilastot osoittavat korkotason olleen historiassa selvästi esimerkiksi Saksan korkojen yläpuolella. Missä määrin tämä johtuu inflaatiosta ja missä määrin riskipreemiosta, on tietenkin vaikea täsmällisesti mitata. Mutta pienetkin koronmuutokset voivat hyvin pitkällä aikavälillä saada aikaan isoja muutoksia pääomakannassa. Ilman tällaisia akkumulaatioeroja on esimerkiksi vaikea selittää

²² Suuren hintahajonnan perusteella voitiin arvioida ennen EU-jäsenyyttä, että Suomessa potentiaalinen allokaatiohyöty integraatiosta olisi muihin maihin verrattuna suuri.

kehittyneiden ja kehitysmaiden välistä suurta elintasoeroa ja sen kasvua. Ratkaiseva kysymys on, missä määrin koron alempi riskipreemio synnyttää tulevaisuuden investointeja Suomeen.²³

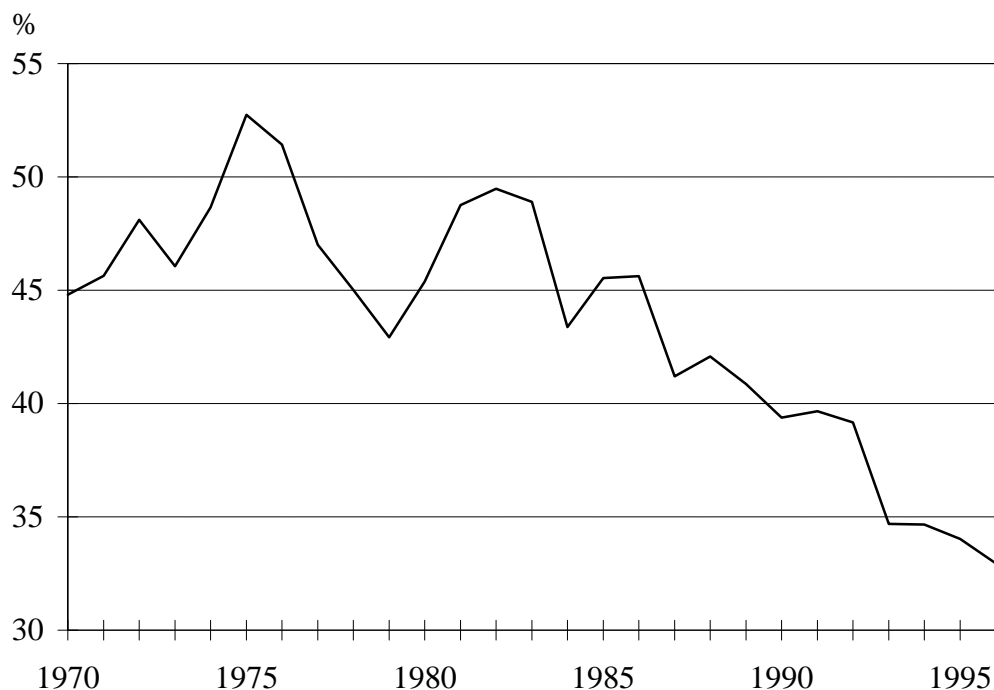
Kasvuhyötyjen vastapainona on globalisoitumisen myötä tuotantopääoman lisääntyvä liikkuvuus. Tuotannollisen pääoman äkilliset siirtymät maasta toiseen voivat aiheuttaa paikallisia työllisyshäiriöitä. On myös pelättävissä pääomien alueellisen keskittymisen lisääntyvän. Tästä enemmän luvussa 6.

Suomen viennin alueellinen suuntautuminen monipuolistunut

Suomen ulkomaankaupasta havaitaan ensinnäkin se, että ajanjaksona 1970 - 1995 vienti on jakaantunut useamman maan kesken. Kolmen tärkeimmän maan osuus Suomen viennistä (kuva 7) on laskenut voimakkaasti. Osuus oli tarkastelujaksolla suurimmillaan yli viisikymmentä prosenttia viennistä, vuonna 1975. Tärkeimmät vientimaat olivat tuolloin Neuvostoliitto, Ruotsi ja Iso-Britannia. Vienti vuonna 1995 on maittain tarkastellen monipuolistunut niin, että kolmen tärkeimmän vientimaan osuus oli enää alle 35 prosenttia Suomen koko viennistä. Saksa, Ruotsi ja Iso-Britannia olivat nyt tärkeimmät vientimaat, mutta tärkeimmän vientimaan Saksan osuus viennistä oli vain 12 prosenttia. Ero on suuri 1980-luvun alkuvuosiin, jolloin tärkeimmän vientimaamme Neuvostoliiton osuus koko Suomen viennistä oli jopa 25 prosenttia.

²³ Tuore ruotsalainen tutkimus (Henrekson, M., J. Torstensson and R. Torstensson) päättyy siihen, että EU:n kasvuvauhtia lisäävä vaikutus on peräti 0,6 - 0,8 prosenttiyksikköä, jolla on todella erittäin suuri vaikutus.

Kuva 7 Kolmen tärkeimmän vientimaan osuus Suomen viennistä vuosina 1970 - 1996

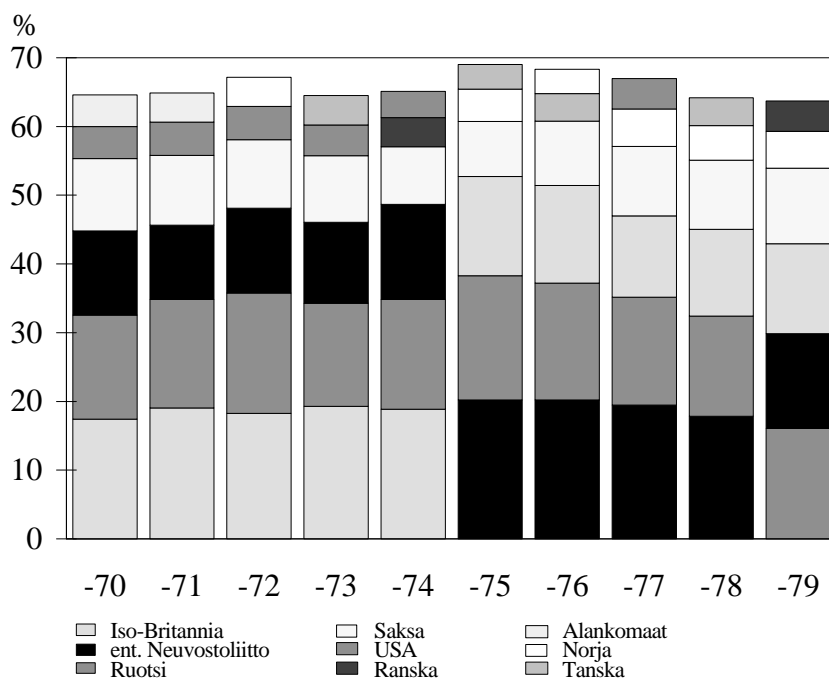

Lähde: ULTIKA.

Ison-Britannian kaudesta Saksan kauteen

Viimeisen neljännesvuosisadan aikana kaikkiaan 10 maata on mahtunut vuosittain kuuden tärkeimmän vientimaamme joukkoon (kuva 8). 1970-luvun alussa elettiin pitkään jatkuneen Englannin aikakauden loppua. Vuonna 1975 Neuvostoliitto tuli tärkeimmäksi vientimaaksemme, ja 1980-lukua voidaan nimittää Neuvostoliiton kaupan kaudeksi. Öljykriisit ja bilateraali-kauppa näyttelivät tässä keskeistä roolia. USA:ta lukuun ottamatta tärkeimmät vientimaat ovat olleet myös maantieteellisesti lähellä Suomea.

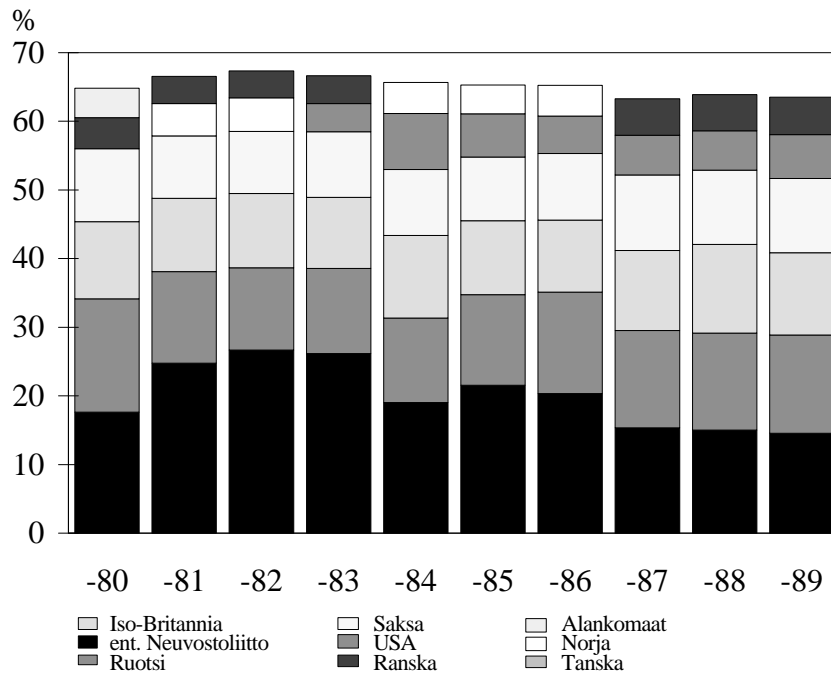
Kuva 8a Kuuden tärkeimmän vientimaan osuus Suomen koko viennistä vuosina 1970 - 1979

Lähde: ULTIKA.

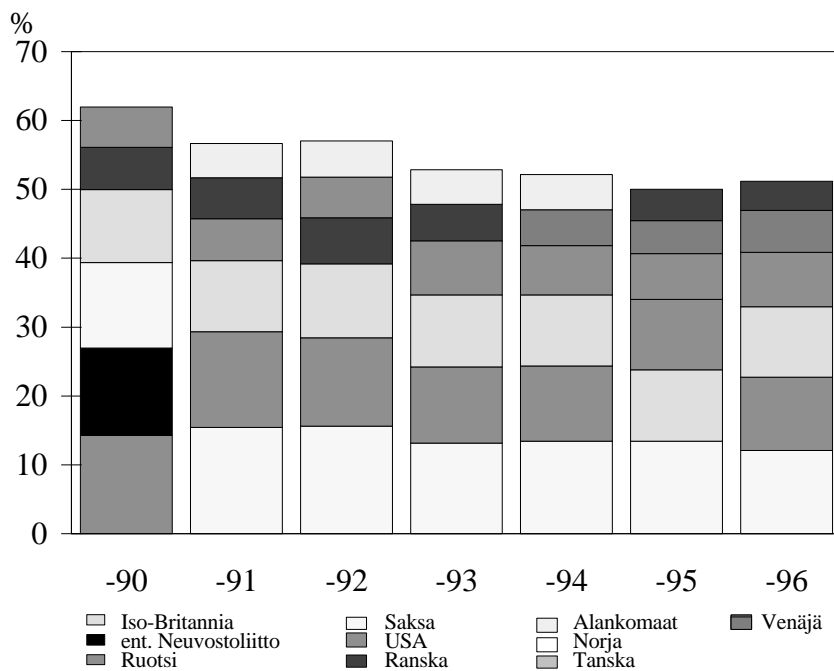
Vuonna 1991 Saksa tuli tärkeimmäksi vientimaaksi. Saksan osuus ei kuitenkaan saavuttanut 15 prosenttia suurempaa osuutta ja on hieman laskenut viime vuosina. Kuuden tärkeimmän vientimaan osuus koko Suomen viennistä on laskenut 70 prosentista runsaaseen 50 prosenttiin kuvastaen osaltaan viennin maantieteellistä diversifioitumista. Ainoa ulkoeurooppalainen maa tärkeimpien vientimaiden joukossa on USA.

Kuva 8b Kuuden tärkeimmän vientimaan osuus Suomen koko viennistä vuosina 1980 - 1989

Lähde: ULTIKA.

Kuva 8c Kuuden tärkeimmän vientimaan osuus Suomen koko viennistä vuosina 1990 - 1996

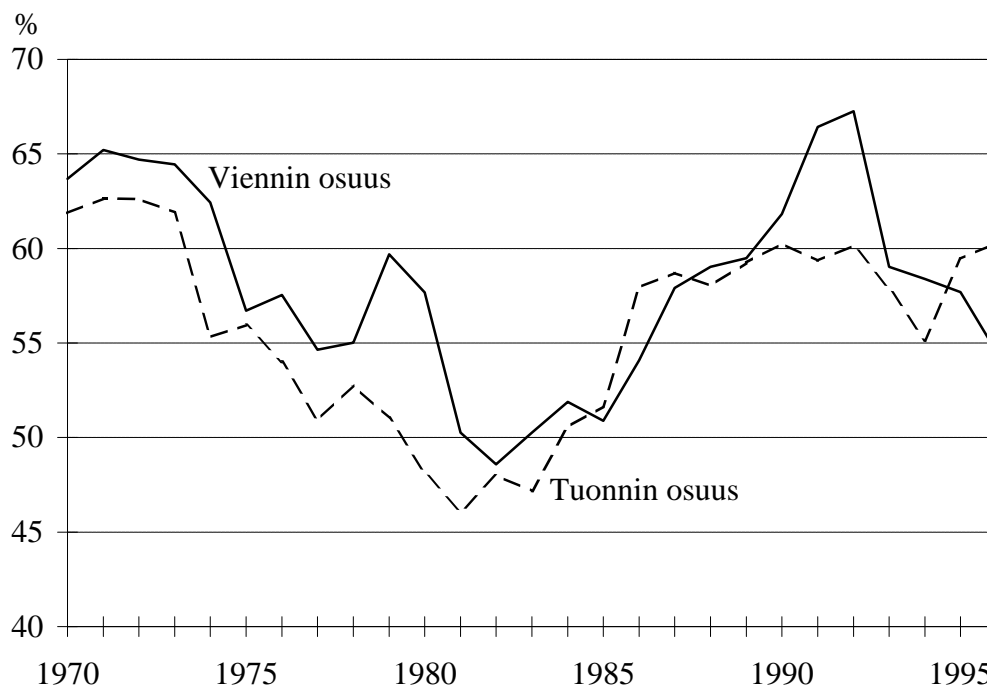
Lähde: ULTIKA.

EU:n osuus Suomen viennistä väheni 1990-luvulla

EU-maiden osuus Suomen viennistä oli noin kaksi kolmasosaa sekä 1970- että 1990-luvun alussa. (kuva 9) EU:n osuus Suomen viennistä väheni vuosina 1973 - 1982, kun Neuvostoliiton osuus kasvoi öljykriisien ansiosta. Vienti EU:iin kasvoi sitten 1980-luvulla idänkaupan kehittyessä heikommin. Ehkä hieman yllättävästi EU:n osuus Suomen viennistä on laskenut 1990-luvun alkupuolella. Sen sijaan Suomen tuonnin osuus EU:sta on puolestaan säilynyt suunnilleen ennallaan vuosina 1986 - 1996. Eikö EU-jäsenyys lisännyt (odotusten vastaisesti) EU:n kanssa käytävää kauppaa?

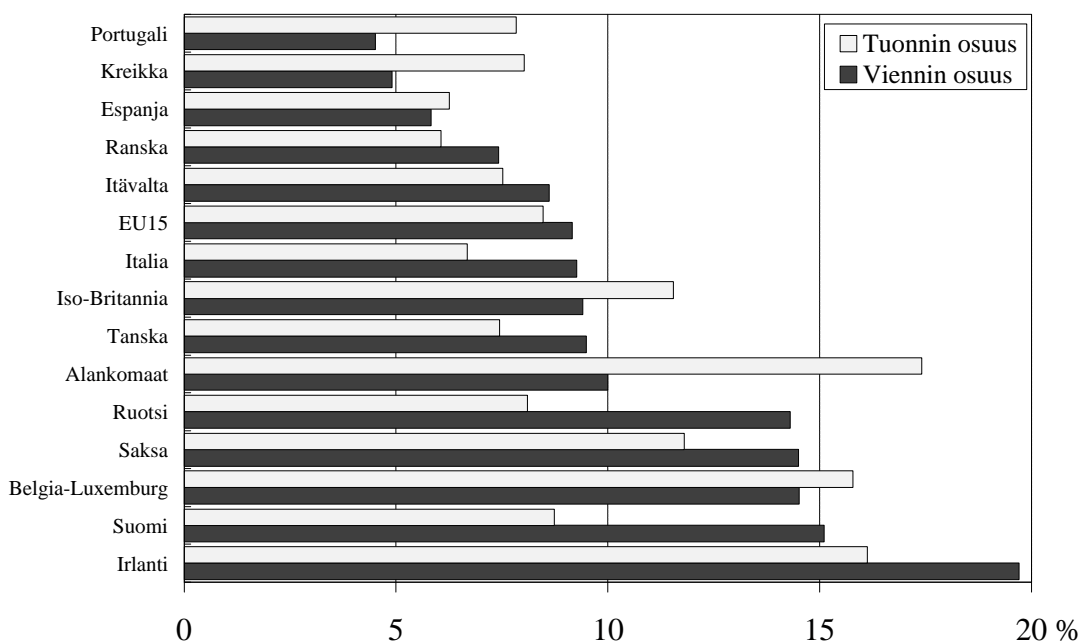
Jäljessä oleva joustotarkastelu paljastaa syitä Euroopan unionin pienentyneeseen osuuteen viennistämme viime vuosina. Kasvu Euroopassa on ollut hidasta, EU:n tuonti on kasvanut maailmankaupan kasvua hitaammin ja samaan aikaan Suomen koko viennin kasvu on ollut erittäin voimakasta. Euroopan talouskehityksen elpymässä, kun sisämarkkinaohjelman vaikutus jatkuu sekä integraatio etenee, voidaan olettaa EU:n osuuden Suomen viennistä alkavan jälleen kasvaa. EMU:n syntyminen tulee osaltaan vaikuttamaan siihen, että yhteisön alueen sisäinen kauppa tulee houkuttelevammaksi vaihtoehdoksi kuin ennen.

Kuva 9 Nykyisen EU:n osuus Suomen koko viennistä ja tuonnista vuosina 1970 - 1996

Lähde: ULTIKA.

Kuva 10 Kolmansiin maihin suuntautuvan ulkomaankaupan osuus bruttokansantuotteesta EU-jäsenmaissa vuonna 1996, %

Lähde: EUROSTAT.

Suomen ulkomaankaupan erityispiirre nykyisten EU-maiden joukossa on kolmansien maiden kanssa käytävän kaupan suuri osuus. Tämä näkyy kuvassa 10, jonka mukaan Suomi on EU-maista toisella sijalla Irlannin jälkeen, kun tarkastellaan kolmansiin maihin suuntautuvan kaupan määrää.

Suomen ulkomaankaupan suuntautumiseen 1990-luvulla on vaikuttanut voimakkaasti Aasian maiden vahva taloudellinen kasvu. Sen mukana myös Suomen vienti on suuntautunut aiempaa laajemmin Aasian markkinoille. Eräät EU-jäsenyyttä vastustaneet suosittelivatkin jäsenyykeskustelujen yhteydessä Aasian markkinoille erikoistumista vaihtoehtoisena strategiana EU-jäsenyydelle.

Koko maailmantalouden avoimuus on lisääntynyt 1980-luvulta lähtien. Maailman viennin jousto maailman kansantuotteen suhteen oli jaksolla 1970 - 1975 1,24 ja pieneni jaksolla 1976 - 1982 1,10:een. Jousto oli jaksolla 1983 - 1991 jo 1,55 ja jaksolla 1992 - 1995 2,12 (European Economy No 63 1997). Tämä on ollut seurauksena pyrkimyksistä liberalisoida maailmankauppaa.

Kun maailmantalouden avoimuus lisääntyy, maailmankauppa siis kasvaa kansantuotetta nopeammin. Seuraavassa vertaillaan EU:n ja maailman tuonnin joustoja kansantuotteen suhteen.

Taulukko 3 Tuonnin jousto kansantuotteen suhteen

	1970-1982	1980-1990	1990-1995
EU	1,6	1,91	2,57
Maailma	1,17	1,58	2,9

Lähde: OECD National Accounts, European Economy No 63 1997.

Taulukko 4 Tuonnin ja kansantuotteen volyymin kasvu, prosenttia vuodessa

	Tuonti		Kansantuote	
	1980-1990	1990-1995	1980-1990	1990-1995
Kiina	10,0	24,8	10,2	12,8
Japani	6,5	4,0	4,0	1,0
Taiwan	12,8	14,1	-	-
Thaimaa	12,1	12,7	7,6	8,4
Malesia	6,0	15,7	5,2	8,7
Korean tasavalta	11,2	7,7	9,4	7,2
Hong Kong	6,9	5,6	11,0	15,8
Singapore	6,4	8,7	8,6	12,1
Yllä olevat maat yhteensä	7,9	9,3	7,6	7,8
EU	4,4	3,6	2,3	1,4
Maailma	4,9	5,8	3,1	2,0

Lähde: World Bank, World Development Report 1997, OECD National Accounts.

Kauppa EU:n kanssa on vahvistunut 1990-luvulla, vaikka viennin osuus on pienentynyt

Suomen viennistä suuntautui EU:iin 67 prosenttia vuonna 1992, joka onkin ollut tarkastelujaksollamme osuuden huippuvuosi. Sen jälkeen taas yhteisön osuus on ollut laskussa. Taulukosta 5 näkyy hyvin Suomen talouden eräänlainen sisäänkäpertyminen 1980-luvulla, kun ulkomaankauppa kasvoi hitaammin kuin kansantuote. 1990-luvulla viennin kasvu Kaakkois-Aasiaan on ollut nelinkertaisessa kasvuvauhdissa EU-vientiimme verrattuna, joka sekin on kuitenkin kasvanut lähes koko vientimme vauhtia. Vielä 1980-luvulla vienti EU:iin kasvoi nopeammin kuin koko Suomen vienti.

Taulukko 5 Suomen ulkomaankaupan volyyymien kasvuprosentteja, prosenttia vuodessa

	1980-1990	1990-1995
Suomen koko vienti	2,2	8,0
Suomen koko tuonti	3,9	1,5
Suomen BKT	3,1	-0,7
Suomen vienti Kaakkois-Aasiaan	10,7	24,3
Suomen vienti EU:iin	2,9	6,6

1970-luvun lopulla Kaakkois-Aasian maiden osuus Suomen viennistä oli vain yksi prosentti. Osuus kasvoi neljään prosenttiin vuonna 1987 ja 8 prosenttiin vuonna 1994. Vuosina 1994 - 1997 (tammi-kesäkuu) osuus pysyi 8 prosenttina, joka viittaa kasvun hidastumiseen. Vienti Kaakkois-Aasian maihin saavutti näin saman tason kuin vienti USA:han, joka on ollut 1990-luvulla neljänneksi tärkein vientimaamme. Vastaavasti viennistämme suuntautui Venäjälle 6 prosenttia jo vuonna 1996.

Selvittääksemme EU-jäsenyyden vaikutuksen Suomen ulkomaankauppaan, analysoimme seuraavassa Suomen viennin suuntautumista yksinkertaisen joustotarkastelun avulla.

Taulukko 6 Suomen viennin joustot

Suomen viennin jousto	1980-1990	1990-1995
Kansantuotteen suhteen		
Suomi	0,71	..
EU	1,26	4,71
Kaakkois-Aasia	1,41	3,11
Maailma	0,71	4,00
Tuontimarkkinoiden kasvun suhteen		
EU	0,66	1,83
Kaakkois-Aasia	1,35	2,61
Maailma	0,45	1,38

1980-luvulla Suomen viennin BKT-jousto oli vain 0,71, vienti kasvoi kansantuotetta hitaammin. Suomen viennin jousto sekä maailman kansantuotteen suhteen (0,71) että Suomen vientimarkkinoiden suhteen eli maailman koko tuonnin suhteen (0,45) oli alle ykkösen (taulukko 6). Talouden avoimuus väheni selvästi 1980-luvulla. Käänte on tapahtunut 1990-luvulla, kun Suomen vienti on kasvanut nopeammin kuin maailman kansantuote mutta myöskin maailmankauppaa nopeammin (jousto 1,38).

Suomen viennin jousto on ollut 1990-luvulla suurempi Kaakkois-Aasian tuontimarkkinoiden suhteen kuin EU:n tuontimarkkinoiden suhteen (2,61 - 1,83). Näin mitattuna markkinaosuuksien kasvu olisi ollut voimakkaampaa Aasiaan kuin Eurooppaan. Suomen viennin kasvu Aasian suuntaan aiheutui 40 prosenttisesti tuontimarkkinoiden kasvusta ja 60 prosenttisesti Suomen markkinaosuuden kasvusta, kasvoihan Kaakkois-Aasian maiden tuonti 1990-luvulla noin 10 prosenttia vuodessa.

Myös EU:n 1990-luvun alkupuolen hidaskasvu näkyy Suomen EU-viennin osuuden laskuna. Puhdistettuna tästä hitaasta kasvuvaihtelusta kauppa on kuitenkin erittäin voimakkaasti suuntautunut EU-alueelle. Viennin jousto EU-markkinoiden suhteen on liki kolminkertaistunut (0,66:sta 1,83:een). Kaakkois-Aasiaan suuntautuneen viennin ei siis voi sanoa syrjäyttäneen aikaisemmin EU:iin suuntautunutta vientiä. Suomen vientimenestys 1990-luvun alun romahduksen jälkeen on ollut muutoinkin erittäin ripeä - ettemme sanoisi peräti loistava - markkinoita on vallattu ympäri maailmaa. Kuitenkin pitemmän päälle ratkaisevaksi tulee sekä EU:n että lähialueiden talouden kehitys. Venäjän viennin voimakas kasvu ei voi jatkua loputtomiin ellei Venäjän taloudellinen kehitys etene suotuisasti. Samoin päävientialueen, EU:n taloudellinen kehitys on ratkaiseva tekijä pitemmän päälle Suomen viennin ja yleisen talouskehityksemme kannalta.

Ristikkäiskaupan merkitys korostuu

Tuore viimeaikainen tutkimus EU:n sisäisestä ulkomaankaupan kehityksestä osoittaa selvästi, että toimialan sisäinen kauppa on selvästi voimakkaimmin kasvava kaupan osa EU:ssa vuosina 1980 - 1994.²⁴ Toimialojen erikoistumiseen perustuva toimialojen välinen kauppa on jatkuvasti menettänyt osuuttaan EU:n sisäisessä kaupassa.

Jo EU-jäsenyyttä arvioitaessa tultiin siihen tulokseen, että toimialojen sisäinen kauppa, eli ns. ristikkäiskauppa, Suomesta muihin Euroopan maihin nähden on verraten vähäistä (VATT 1992, s. 41). Tällä suunnalla arveltiin siten Suomessakin olevan huomattavaa erikoistumis- ja kasvupotentiaalia. Suomalaisten tuottajien tulee vain päästä osaksi laajenevaa eurooppalaista alihankintaverkostoa. Tätä hidastaa - johon myös viittaamamme tutkimus osoittaa - Suomen maantieteellinen etäisyys muista Euroopan maista. Tämä etäisyystekijä ei kuitenkaan ilmeisesti kokonaan mitätöi sitä potentiaalia, joka toimialan sisäiseen kaupan kehitykseen liittyy.

²⁴ Fontagné, Freudenberg and Péridy, 1997.

6 Suorat sijoitukset, tuotantorakenteen sopeutus ja alueellinen keskittyminen

Tuotannontekijätulovirrat ulkomaille ja ulkomailta vaikuttavat merkittävästi ajan mittaan elintasoon.

Eräs integraatioon kohdistuvista suurista peloista Pohjoismaissa ja miksei muissakin EU:n reunavaltioissa on se, johtaako integraatio lisääntyvään pääomapaikoon ja tuotannon yhä suurempaan keskittymiseen Euroopan mittakaavassa.

Tähän kysymykseen ei ole toistaiseksi yksiselitteistä vastausta. Jos tarkastelemme esimerkiksi Irlannin kokemusta, voidaan todeta, että se on voinut nimenomaan EU-jäsenyyden kaudella katkaista jatkuvan alasmenokierteen ja muuttotappion. Irlanti saa sekä EU:n tulonsiirtoja että suoria yksityisiä sijoituksia runsaasti. Toisaalta myös tästä on maksettava kova hinta. Kuten kuva 11 osoittaa, Irlannin bruttokansantuote ylittää maan bruttokansantulon nykyisin yli kymmenellä prosentilla. Maassa tuotetaan tämän verran enemmän tuloja kuin maan kansalaiset saavat tuloja. Tämä on pääosin seurausta Irlantiin tehdyistä suorista investoinneista, joista saatujen voittojen mukana osa kansantuotteesta siirtyy ulkomaille tuotannontekijätulojen muodossa.

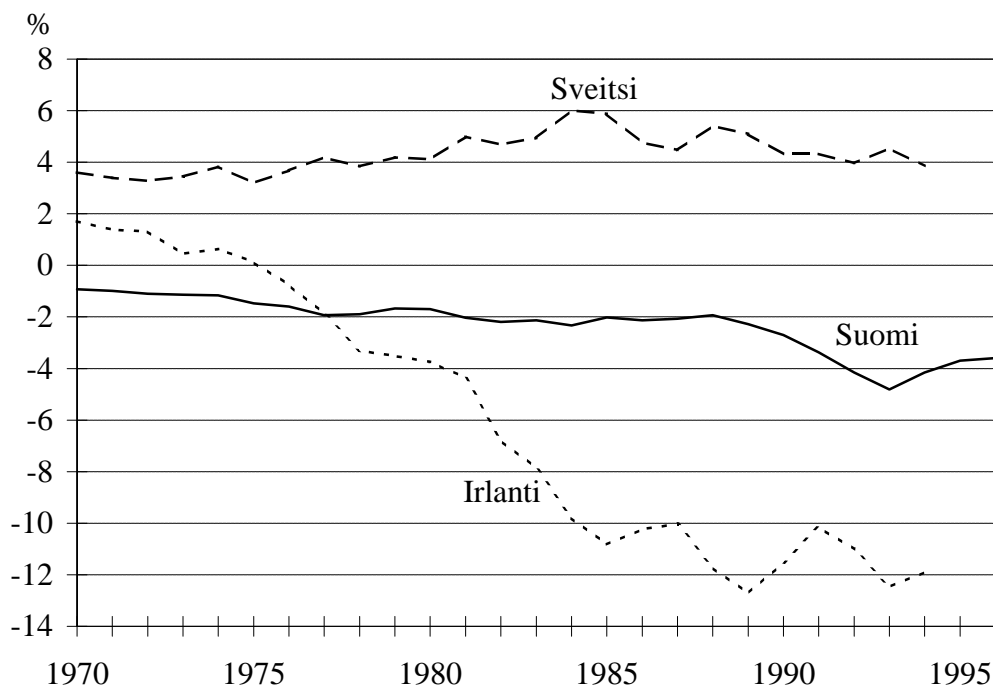
Vertailun vuoksi todettakoon, että Sveitsissä tilanne on täysin päinvastainen. Maan bruttokansantulo on noin neljä prosenttia suurempi kuin maan bruttokansantuote. Tämä on luonnollisesti seurausta hyvin pitkäaikaisesta taloudellisesta kehityspolitiikasta, jolla sveitsiläiset ovat luoneet kannattavia ulkomaisia sijoituksia ja hyöttyvät niistä nyt hyvin selvästi.

Suomen tilanne näkyy myös kuvassa 11. Sen mukaan tilanne meillä on myös kehittynyt huolestuttavaan suuntaan. Bruttokansantuote ylittää bruttokansantulon, eli tuotannontekijätuloja maksetaan enemmän ulkomaille kuin sieltä saadaan. Tämä johtuu osittain viimeaikaisesta lisääntyneestä ulkomaisesta velasta. Sen hoitokulut rasittavat kansantalouttamme vielä pitkään. Toisaalta Suomi ei vielä ole myöskään onnistunut suorissa sijoituksissaan ulkomaille niin, että niistä kertyisi jotakin kulutettavaa myös kotimaahan. Kansainvälisten suorien sijoitusten virta on eittämättä eräs kansantaloutemme suurista haasteista.

Suorien sijoitusten nettovirta on Suomesta ulospäin. EU:n vaikutus näkyy näissäkin kuitenkin hyvin selvästi. 1980-luvulla sijoitusten nettovirta suuntautui valtaosin EU:n ulkopuolelle. 1990-luvun alussa tämä muuttui selvästi: EU:n osuus

sijoitusten nettovirrasta muuttui selvästi suurimmaksi.²⁵ Tosin vuonna 1996 EU:n ulkopuolinen alue kohosi taas suurimmaksi.

Kuva 11 Tuotannontekijätulot ulkomailta, netto (bruttokansantulon ja bruttokansantuotteen erotus, % bruttokansantuotteesta) vuosina 1970 - 1996

Lähde: OECD.

Tuotantorakenteen kehitys ja tulevaisuuden suhteelliset edut

Norjalaisten Victor Normanin ja Jan Haalandin analyysien perusteella näyttää siltä, että Pohjoismaiden suhteelliset edut tulevaisuudessa liittyvät tieto-taito-intensiivisten tuotteiden valmistukseen. Näissä tuotteissa eivät tuotannon skaala-edut aina välttämättä ole ratkaisevia (Haaland, Norman 1995).

²⁵ Tähän vaikuttaa osin se, että Ruotsi, johon Suomesta paljon sijoitetaan, siirtyi jäsenyyden myötä EU:n ulkopuolisesta maasta EU-maaksi.

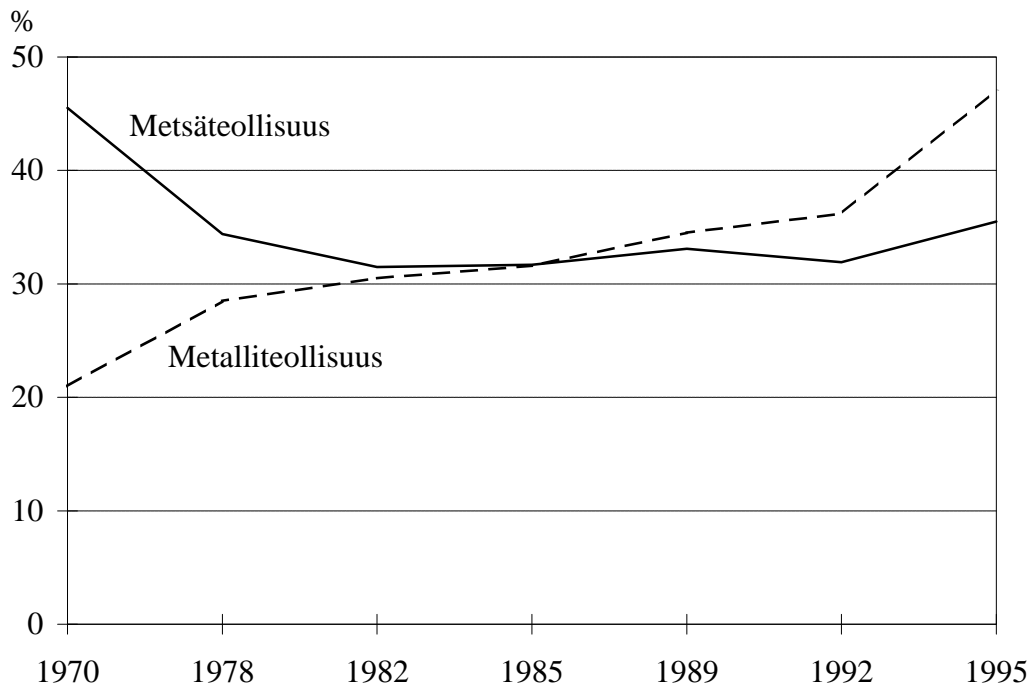
Taulukko 7 Tuotantorakenne: tehdasteollisuuden arvonlisäyksen jakautuminen, %

	1960	1980	1990	1995
Metsäteollisuus	31	31	27	31
Metalliteollisuus	29	31	38	41
- sähköteollisuus	4	6	9	13
Muu tehdasteollisuus	40	39	38	28
Tehdasteollisuus yhteensä	100	100	100	100

Suomen teollisuuden tuotantorakenne on 1990-luvulla muuttunut nopeasti. Jaksolla 1986 - 1996 elektroniikka- ja sähköteollisuus kasvoi 14 prosentin vuosivauhdilla ja tekstiiliteollisuus pieneni keskimäärin 7 prosenttia vuodessa.

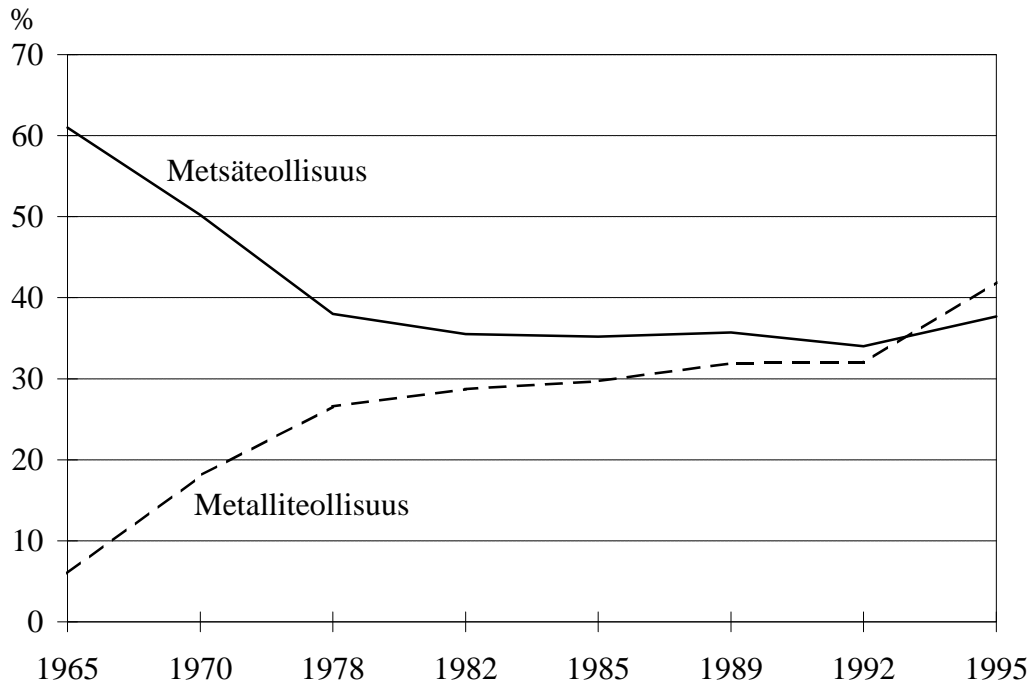
Metalliteollisuus ohitti metsäteollisuuden bruttovientitulojen lähteenä 1980-luvun puolivälissä ja nettovientitulojen lähteenä vasta 1990-luvun alkupuolella. (Kuvat 12a ja 12b, Alajääskö, 1996). Suurimpana tekijänä tässä kehityksessä on ollut yksi yritys, Nokia. Kun luonnonvaroihin perustuvan osaamissektorin merkitys on vähenemässä, olemme kilpailussa samalla joutuneet samalle lattialle muiden kanssa. Niinpä tulevaisuudessa ei enää olekaan mahdollista pitää yllä yhtä korkeaa hintatasoa verrattuna kilpailijamaihin kuin ennen.

Kuva 12a Metsä- ja metalliteollisuuden osuus koko bruttoviennistä, %

Lähde: Alajääskö (1996).

Kuva 12b Metsä- ja metalliteollisuuden osuus koko nettoviennistä, %

Lähde: Alajääskö (1996).

Pieneneviin aloihin kuului myös rakennusaineteollisuus. Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden kansantuoteosuus lähenteli jo massa- ja paperiteollisuuden osuutta. Yhä pienempi osa kotimaisesta kulutus- ja investointitavaroiden kysynnästä tyydytetään kotimaasta. Kotimarkkinateollisuuden osuus teollisuuden arvonlisäyksestä on vähentynyt. Metsäteollisuuden osuus teollisuuden arvonlisäyksestä on pysynyt samana, mikä on enemmänkin osoitus voimakkaammasta erikoistumisesta vientituotantoon kuin siitä, että rakennemuutos olisi ollut hidasta. Metalliteollisuuden osuus sekä tehdasteollisuuden arvonlisäyksestä että viennistä on kasvanut nopeasti varsinkin viimeisen 10 vuoden aikana. Sähköteollisuuden kehitys on ollut suorastaan räjähdysmäisen nopeaa.

Näyttäisi siis siltä, että Suomeen edellä mainittu Normanin ja Haalandin arvio osuu ainakin toistaiseksi varsin hyvin: 1990-luvulla korkean teknologian viennin osuus koko Suomen viennistä on kasvanut varsin ripeästi. Ainakin toistaiseksi Suomi näyttäisi erikoistuneen Haalandin ja Normanin hahmottaman uuden työnjaon peruseräiteiden mukaan. Tieto-aidon lisäksi tarvitaan hyvää infrastruktuuria sekä luotettavia ja toimivia instituutioita. Kysymys on Suomen houkuttelevuudesta korkean tieto-taito-komponentin omaavien investointien kohteena; tämä asia on parhaillaan analysoitavana VM:n ja VATT:n yhteistyöprojektissa, jossa analysoidaan kansantaloutemme kilpailukyvyn osatekijöitä ja vahvuuksia.

Aluekehitys valinkauhassa

Taloudellisen kehityksen osana väestön ja tuotantotoiminnan kasautuminen sekä kaupungistuminen ovat osoittautuneet pysyviksi rakennepiirteiksi niin Suomessa kuin muissakin kehittyneissä teollisuusmaissa. Tuotantotoiminnan ja väestön alueellinen keskittyminen Suomessa on kuitenkin lähtenyt liikkeelle useimpia muita Euroopan maita myöhemmin eikä ole edennyt yhtä pitkälle kuin muualla. Väestön ja tuotantotoiminnan painopiste on siirtynyt muualta Suomesta Uudenmaan läänin suuntaan. Kasvuprosessi on edennyt niin, että voimakkaan kasvun yhteydessä tuotanto pääkaupunkiseudulla on kasvanut muuta maata selvästi nopeammin, kun taas heikon kasvun yhteydessä alueellisissa kasvuvauhdeissa ei ole juuri ollut eroa. Hintojen ja palkkojen muutokset ovat sitä vastoin jatkuvasti edenneet pääkaupunkiseudulla ja muualla maassa samaa tahtia.

Uudenmaan läänin osuus koko maan arvonlisäyksestä kasvoi vuoden 1960 25,0 prosentista 32,8 prosenttiin vuonna 1994. Uudenmaan läänin ohella vain Oulun läänin arvonlisäosuus oli vuonna 1994 vuoden 1960 osuutta suurempi. Uudenmaan läänin väestöosuus kasvoi vuoden 1960 18,7 prosentista 25,7 prosenttiin vuonna 1994. Myös Turun ja Porin sekä Hämeen läänien väestöosuus oli vuonna 1994 vuotta 1960 suurempi, muilla sitä pienempi.

Suomen sisäisistä alueellisista kasvueroista on julkaistu muutamia tutkimuksia. Kuntakohtaista henkeä kohti laskettua verotettavaa tuloa käyttäen Kangasharju päätyy siihen, että alueiden (88 aluekokonaisuutta) väliset erot ovat kaventuneet vuosina 1934 - 1993 (Kangasharju 1996). Mitä alemmalla tasolla kunta on ollut, sitä nopeammin se on kaventanut rikkaimman (tutkimusaineistossa Helsinki) etumatkaa. Kiinnikurominen on ollut selvintä 1960-luvun puolivälin jälkeen. Okko analysoi läänikohtaisella aineistolla henkeä kohti lasketun jalostusarvon kasvueroja vuosina 1970 - 1990, missä ilmeni että erityisesti Uudenmaan ja muiden läänien väliset kasvuerot olivat tasoittuneet (Okko 1995).

Kansainväliseen vertailuasetelmaan Suomen ja muiden EU-maiden sisäiset alueerot ja niiden kehitys vuosina 1983 - 1993 asettuvat EU:n komission 1. koheesioraportissa (EU Commission 1996). Sen perusteella alue-erot Suomessa NUTS2-tasolla (Suomessa 6 ja koko EU:ssa 206 aluetta) kasvoivat hieman vuoden 1983 jälkeen, mutta kääntyivät laskuun vuoden 1990 lamassa. Suomen alueerot olivat 1990-luvulla suuremmat kuin Ruotsissa, Hollannissa, Kreikassa ja Espanjassa, mutta useita muita maita pienemmät. Tulosten mukaan 15 EU-maan väliset erot ovat pienentyneet, mutta alueittaiset erot koko EU-alueella ovat säilyneet verraten samoina vuosina 1983 - 1993. Alueiden lukumäärä sekä koko EU:ssa että maakokohtaisesti vaikuttavat tietysti ko. eroihin siten, että mitä suurempia ovat aluekokonaisuudet sitä pienempiä ovat erot.

Alueellisen kehityksen rakennepiirteenä on kaupungistuminen, jolla eri tutkimuksissa on todettu olevan selvä yhteys taloudelliseen kasvuun. Suurkaupunkiympäristössä monet tuotantotoiminnan agglomeraatioedut (ulkoisvaikutukset, verkostoedut, skaalaedut) korostuvat lisäten niiden vetovoimaa negatiivisista ulkoisvaikutuksista huolimatta. Myös Suomessa sekä tuotantotoiminta että väestö ovat kasvavassa määrin sijoittuneet kaupunkikeskuksiin, ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Kaupunkiväestön osuus on tästä huolimatta edelleen EU-maiden alhaisimpia, mm. selvästi alhaisempi kuin Ruotsissa.

Keskusalueille on jatkuvasti muuttanut enemmän ihmisiä kuin sieltä pois eli näiden alueiden nettomuutto on ollut positiivista. Muuttovoitto oli vuositasolla 1950-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun noin 20 000 ihmistä vuosittain, mutta se laski 1970-luvun puolivälissä yleensä selvästi alle 10 000 henkilön tasolle. Parina viime vuotena muuttovoitto keskusalueilla on taas kiihtynyt.

Yritystoiminnan sijaintipäätökset, muuttoliike ja palkanmuodostus eivät ole elimoineet alueellisia työttömyyseroja, vaikka muuttoliike on ollut vilkasta ja tasottanut alueiden välisiä eroja. Alueelliset työttömyyserot Suomessa näyttävät säilyvän vuodesta toiseen.

Henkeä kohti laskettu tuotannontekijätulojen taso on selvästi korkein Pääkaupunkiseudulla. Muualla Etelä-Suomessa tulotaso on lähellä maan keskiarvoa. Väli- ja Pohjois-Suomessa tulotaso on selvästi alhaisempi kuin etelässä. Verotus ja tulonsiirrot tasaavat voimakkaasti alueellisia tuloeroja, sillä kotitalouksien käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna alueiden väliset tuloerot per capita ovat huomattavasti pienemmät kuin tuotannontekijätuloilla mitattuna.

Alueiden väliset erot henkeä kohti lasketussa tulotasossa ovat supistuneet 1970-luvulta 1990-luvulle sekä tuotannontekijätuloista että käytettävissä olevista tuloista laskettuna. Erityisen voimakkaasti alueelliset tuloerot supistuivat 1970-luvulla, varsinkin vuosikymmenen alkupuolella. 1980-luvulla erot pysyivät jokseenkin muuttumattomina. Sen sijaan 1990-luvun alkupuolella on taas tapahtunut muutosta: tuotannontekijätulojen alueelliset erot ovat jonkin verran kasvaneet, mutta sen sijaan käytettävissä olevien tulojen erot ovat - mm. verotuksen kiristymisen vaikutuksesta - supistuneet entisestään.

Kaiken kaikkiaan Suomessa on, ainakin karkealla aluetasolla tarkasteltuna, tapahtunut selvää alueellista konvergoitumista henkeä kohti lasketussa tulotasossa - samaan aikaan, kun tuotantotoiminta ja väestö ovat keskittyneet pääkaupunkiseudulle ja maan muihin pääkeskuksiin. Eri alueiden demografiset rakenteet sekä julkisen sektorin harjoittama vero- ja tulonsiirtopolitiikka ovat muuttuneet vaikuttaen kuvattuihin alue-eroihin. (Loikkanen, Laakso ja Sullström 1997)

7 Verotus

Verotuksen harmonisointi

Verotuksen harmonisointikysymykset EU:ssa voidaan jakaa kuuteen ryhmään:

1. Välillisen verotuksen (arvonlisävero, valmisteverot) harmonisointi
2. Korkotulojen verotuksen harmonisointi
3. Yhtiöverotuksen harmonisointi
4. Liikenteen verotuksen harmonisointi
5. Ympäristöverotuksen harmonisointi
6. Leimaverotuksen harmonisointi.²⁶

Harmonisoinnin ulkopuolelle jää henkilökohtainen tuloverotus ja sosiaaliturvamaksut. Henkilökohtaisen tuloverotuksen säännöksiä joudutaan yhtenäistämään vain siltä osin, kun työvoima liikkuu rajan yli ja on päätettävä, minkä maan verotusta kulloinkin sovelletaan. Jäsenmaiden budjeteissa on lisäksi lukuisa joukko sekalaisia erityisveroja, joita ei ole tarkoitus yhtenäistää.

Rooman sopimuksessa on tärkeä verotuksen perussääntö EU-jäsenmaille: toisen jäsenmaan kansalaiset ja yritykset tulee saattaa verotuksellisesti samaan asemaan kotimaan vastaavien verovelvollisten kanssa. Verotuksellista diskriminointia ei sallita.

Veroharmonisoinnin tekee tarpeelliseksi sisämarkkinaohjelman tavoitteiden kanalta liian suuret erot eri maiden nykyisissä verotasoissa, verotuslainsäädännössä

²⁶ Harmonisoinnilla on seuraavat päätavoitteet:

- Välillisen verotuksen harmonisoinnissa on päätavoitteena EU:n jäsenmaiden rajoilla tapahtuvien verokontrollien poisto EU:n sisämarkkinaohjelman mukaisesti 1.1.1993 alkaen. Välillinen verotus käsittää sekä arvonlisäverotuksen että valmisteverotuksen. Valmisteveroista harmonisoinnin kohteena ovat alkoholin, tupakan ja öljytuotteiden verotus.
- Pyrkimys harmonisoida korkotulojen verotusta, jotta se mahdollisimman vähän vinouttaisi pääoman liikkeitä niiden vapauduttua täydellisesti 1.7.1990 alkaen. Pääomatulojen veroharmonisoinnissa EU on pitänyt ensisijaisena korkotulojen verotuksen yhtenäistämistä siksi, että erot tässä ovat suuret jäsenmaiden kesken. Osinkotulojen verotus on yhtenäisempää ja on katsottu, että tämä kysymys on parhaiten ratkaistavissa yhtiöverotuksen harmonisoinnin yhteydessä.
- Yhtiöverotuksen harmonisoinnilla pyritään toisaalta siihen, että monikansallisen yrityksen tuloa verotettaisiin vain kertaalleen ja toisaalta siihen, että rajojen yli tapahtuvat yritysjärjestelyt (fuusiot, jaksamiset tms.) olisivat verotuksellisesti neutraalissa asemassa maan sisällä tapahtuvien yritysjärjestelyjen kanssa. Näin verotus ei vaikeuttaisi tehokkaiden yritysten muodostumista.
- Liikenteen verotuksen harmonisoinnilla pyritään poistamaan verotuksen aiheuttamat vääristymät kuljetusmarkkinoilla ja rahoittamaan liikenneverkkojen rakentamista.
- Uusimpana harmonisointikohteena on ympäristöverotus, jossa yhdistetyllä energiahilidioksidiverolla pyritään jarruttamaan mm. hiilidioksidipäästöjen kasvua.
- Leimaverotuksen harmonisoinnissa on rajoitettu tavoittelemaan arvopapereiden siirtoleimaverotuksen poistamista.

ja verotuskäytännössä. Nyt myös verokilpailu nähdään usein harmonisoinnin vaihtoehtona.

Arvioitaessa EU:n jäsenyyden taloudellisia vaikutuksia pääteltiin, että merkittävimmät vaikutukset kohdistuvat valmisteverotukseen. Harmonisoinnin seurauksena valmisteverojen tuotto alentuisi jopa yli 10 miljardia markkaa. Verotuottojen menetykset uskottiin voitavan kompensoida pitkällä aikavälillä, jos jäsenyys lisää riittävästi taloudellista kasvua Suomessa.

Verotuksen muutokset Suomessa EU-jäsenyyden seurauksena

Vaikka vuoden 1994 alusta uudistettu arvonlisäverolaki oli jo pitkälti harmonisoitu EU-käytännön mukaiseksi, se eräiltä osin poikkesi direktiivimääräyksistä. Arvonlisäverolakia on muutettu vastaamaan EU:n direktiivimääräyksiä myös näiltä osin. Merkittävimmät muutokset koskivat sopeutumista yhteisökaupan säädöksiin sekä elintarvikkeiden ja alkutuotannon verotuskohtelua. EU-jäsenyyden edellyttämät elintarvikkeita ja alkutuottajia sekä sisämarkkinakaupan verotusjärjestelmää koskevat muutokset tulivat voimaan samanaikaisesti EU-jäsenyyden kanssa.

Elintarvikkeiden alkutuotevähennysjärjestelmästä luovuttiin siten, että alkutuottajat säädettiin arvonlisäverotuksessa verovelvollisiksi. Itse poimittujen luonnonvaraisten marjojen ja sienten myynti vapautettiin kuitenkin arvonlisäverosta. Elintarvikkeiden verokannaksi säädettiin alunperin 12 prosenttia lukuun ottamatta vuosia 1995 - 1997, jolloin verokanta olisi 17 prosenttia. HE 111/1997 esittää 17 prosentin verokantaa elintarvikkeissa pysyväksi. Tarjoilu- ja henkilökuntaruokailuun sovellettiin kuitenkin 22 prosentin verokantaa. EU-jäsenyyden aiheuttaman maataloustuotteiden hintatason alenemisen vuoksi elintarvikkeiden 17 prosentin verokannan vaikutuksia arvonlisäveron tuottoon oli vaikea arvioida. Verrattuna 22 prosentin verokantaan 17 prosentin verokannan arvioitiin vähentävän arvonlisäveron tuottoa 2,1 mrd. mk.

Verovelvollisten yritysten välisessä yhteisökaupassa siirryttiin kotimaan verotuksen yhteydessä tapahtuvaan verotukseen (ns. väliaikainen järjestelmä). Kuluttajille tapahtuvan yhteisömyynnin arvonlisäverotus perustui alkuperämaaperiaatteelle, jonka mukaisesti yksityishenkilöt ostaessaan tavaroita toisista jäsenmaista maksoivat arvonlisäveron myyjän valtioon siellä sovellettavan arvonlisäveron mukaisesti tarvitsematta maksaa asuinvaltionsa veroa. Postimyyntiin ja muuhun kaukomyyntiin, uusien kuljetusvälineiden kauppaan sekä ei-verovelvollisten yritysten ja oikeushenkilöiden hankintoihin sovellettiin määrämaaperiaatteen mukaista erityismenettelyä.

Väliaikaisen järjestelmän käyttöönotto vaikutti valtion ja yritysten rahoitusasemaan. Yritystoiminnan kustannukset kevenivät, koska maahantuonnissa makset-

tavan veron rahoitustarve poistui. Vastaavasti valtion rahoitusasema heikkeni, sillä maahantuonnin yhteydessä kerätty arvonlisävero kertyi väliaikaisessa järjestelmässä keskimäärin 45 päivää myöhemmin. Veronkannon siirtymisen tuontiajankohdasta veroilmoituksen antamisen yhteyteen arvioitiin aiheuttavan valtiolle noin 150 milj. markan vuotuisen korkomenetyksen. Tilitysajankohdan siirtyminen keskimäärin puolellatoista kuukaudella aiheutti vuosikertymän piene-
nemisen uudistuksen ensimmäisenä vuotena. Uudistus heikensi kertaluonteisesti valtion rahoitusasemaa vuonna 1995 noin 1,8 mrd. markalla.

Samassa yhteydessä lyhennettiin kaikkien verovelvollisten tilitysaikaa 20 päiväl-
lä, jonka arvioitiin korvaavan tuonnin yhteydessä kannettavan veron kertymän lykkääntymisestä valtiolle aiheutuvan 150 milj. markan vuotuisen korkomenetyk-
sen. Tilittämisen nopeuttamisesta aiheutuva korkohyöty valtiolle arvioitiin noin 180 milj. markaksi vuodessa. EU-jäsenyyden vuoksi arvonlisäveroa harmonisoi-
ttiin elintarvikkeiden ja alkutuotannon verokohtelun lisäksi tekemällä joukko muita aineellisoikeudellisia muutoksia, joista eräillä oli huomattavia vaikutuksia valtion verotuloihin. Kotimaisten polttoaineiden ja maakaasun tukemisesta ar-
vonlisäveron kautta luovuttiin. Sähkö-, vesi-, kaukolämpö- tai muuta vastaavaa verkkoa ylläpitävän yhteisön siirtokelpoiset liittymismaksut tulivat verollisiksi. Lisäksi oli joukko muita arvonlisäveroon liittyviä aineellisia muutoksia ja alen-
nettujen verokantojen tarkistuksia, joiden valtiontaloudellinen merkitys oli vähäi-
sempi. Mainitut muutokset laajensivat arvonlisäveropohjaa, mutta vaikuttivat valtion verotuloihin vasta viiveen jälkeen.

Arvonlisäveron tuottoon vaikutti pienentävästi myös arvonlisäveron voimaantu-
loon liittyneet siirtymäkauden pehmennykset. Eräille palvelualoille myönnettiin vuosien 1993 - 1994 investointien liikevaihtoverosta takautuva vähennysoikeus. Näitä koskevat palautukset maksettiin kahdessa erässä, joista jälkimmäinen vuo-
den 1995 alkupuoliskolla, jolloin se vaikutti arvonlisäverokertymiin vähitellen kuuden ensimmäisen kuukauden aikana ja kokonaisvaikutukseksi arvioitiin 2,4 mrd. mk.

Kaikki valmisteverolait uudistettiin vastaamaan EU-jäsenyyden vuoksi sovellet-
tavia harmonoituja valmisteverosäännöksiä. EU:ssa harmonoidun valmistevero-
järjestelmän piiriin kuuluvat alkoholi ja alkoholijuomat, tupakkavalmisteet ja mineraaliöljyt, joille on määritelty yhtenäiset veropohjat sekä vähimmäisvero-
tasot. Jäsenvaltiolla on harmonoitujen valmisteverojen lisäksi oikeus kantaa niin sanottuja kansallisia valmisteveroja eräin edellytyksin.

Makeisten ja virvoitusjuomien sekä eräiden juomien kertakäyttöpakkausten val-
misteverotusta jatkettiin vähäisin muutoksin. Lisäksi energialähteistä jatkettiin kivihiilen, turpeen, maakaasun, tuontisähkön sekä ydin- ja vesivoimalla tuotetun sähkön verottamista.

Valmisteverojärjestelmän mukautuksen yhteydessä savukkeiden veroa nostettiin hieman. Alkoholijuomien verorakennetta muutettiin siten, että niin sanottujen välituotteiden (väkevät viinit) vero määrättiin niiden paljouden perusteella aikaisemmin perusteena käytetyn juoman alkoholipitoisuuden sijaan. Suomi sai jäsenyysneuvottelujen yhteydessä erillisen siirtymäajan matkustajatuomisten rajoittamiseksi aluksi vuoden 1996 loppuun, mutta sitä on jatkettu sittemmin vuoden 2003 loppuun. Tämän johdosta ei alkoholiverotuksen tasoa ole toistaiseksi tarvinnut alentaa ennakoidulle tasolle.

Suomen EU-jäsenyyden myötä tullien kanto-oikeus siirtyi EU:lle. Käytännössä Suomi kantaa tullit suoraan EU:lle ja saa tästä kantopalkkion, joka tuloutetaan valtiolle sekalaisena tulona. Vuosien 1995 - 1997 siirtymäkautena Suomi saa tulokseen asteittain alenevan osan kansallisen tullitariffin ja EU:n tullitariffin erotuksesta. Samoin oikeus kantaa tuontimaksuja siirtyi EU:lle.

Polttoaineveroa koskevat säännökset jaettiin kahteen erilliseen verolakiin: harmonoidun veropohjan kattavaan lakiin nestemäisten polttoaineiden valmisteverosta ja muut polttoaineet käsittävään lakiin eräiden energialähteiden valmisteverosta. Nestemäisten polttoaineiden veropohja laajeni hieman, millä ei kuitenkaan ollut mainittavaa valtiontaloudellista merkitystä.

Kertaluonteisten veromenetysten lisäksi verotuotot ovat arvonlisäverotukseen siirtymisessä laskeneet elintarvikkeissa laskennalliseen täyteen verokantaan nähden runsaat 2 miljardia markkaa. Kun alkoholiverotusta ei vielä ole kevennetty, pääosa odotetuista valmisteverojen tuoton alentumisesta on siirtynyt tuonnemaksi.

Kehitysnäkymät

Harmonisointi on osoittautunut tarpeelliseksi, koska sen vaihtoehto, verokilpailu, voi vaarantaa verotulojen kertymisen. Toisaalta verokilpailun verotusta alentava vaikutus on kuitenkin nähty myönteisenä tekijänä.

Euroopan unionin jäsenvaltioiden valitsema tiukan fiskaalisen suvereniteetin tie ja verotuksen harmonisoinnin hidaskäynnin eteneminen ovat vähitellen johtamassa siihen, että kansallista budjettivaltaa menetetään verokilpailun kautta markkinavoimille. Euroopan komission (1996a) aloitteesta jäsenmaiden tiiviimmän veropoliittisen yhteistyön tavoitteiksi ovat nyt nousseet verotulojen vakauttaminen, sisämarkkinoiden toiminnan turvaaminen ja työllisyyden edistäminen. Lähtökohdina on EU:n kilpailukyvyyn ja erityisesti työllisyyden kannalta merkittävässä asemassa olevien pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytysten parantaminen 350 miljoonan kuluttajan markkinoilla. Tähän pyritään uudistamalla arvonlisäverojärjestelmä perusteellisesti.

Pääomien vapaa liikkuminen on yksi EU:n peruseriaa- ja periaatteista. Pääomien liikkuvuus lisääntyy entisestään, jos EU:n jäsenvaltiot siirtyvät yhteiseen valuuttaan, koska valuuttakurssiriski pienenee. Riskin väheneminen hyödyttäisi erityisesti pk-yrityksiä. Ne suojautuvat harvemmin kurssimuutoksilta koska tämä on niille hankalampaa ja suhteellisesti kalliimpaa kuin suuryrityksille.

Vapaille pääomamarkkinoilla korkotaso määräytyy kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla. Liberalisointi on kuitenkin asettanut jäsenmaat erilaiseen asemaan, sillä maakohtainen riski ja pääomamarkkinoiden epälikvidisyys nostavat EU:n pienten reunavaltioiden korot yli kansainvälisen korkotason. Tämä on eräs perustelu sille, miksi näiden maiden pääomaverotuksen tason tulisi olla lievempää kuin EU:n vahvoissa keskusvaltioissa. Toisaalta tällainen kehityssuunta on kiihdyttänyt pääoma- ja yritystulojen verokilpailua.

Yritysverokilpailua on suosinut myös liike-elämän näkemys: Euroopan komission teettämän tutkimuksen mukaan monikansallisten yritysten kannalta matala nimellinen yritysverokanta on edelleen houkuttelevampi verokiihoke kuin monet yritystukijärjestelyt (European Report no. 2148). Jäsenmaiden erilaisista intresseistä johtuen yritys- ja pääomatulojen verotuksen yhdenmukaistaminen ei ole edistynyt, vaikka lukuisia esityksiä esimerkiksi korkotulojen lähdeverotuksen harmonisoimiseksi ja yritysverokantojen minimitasoiksi on EU:ssa tehty (Myhrman et al. 1995).

Pääomien liikkuvuuden vuoksi työvoimaa on pidetty pääoma- ja yritystuloja turvallisempina verotuksen kohteena. EU:n verotuksen rakenne onkin muuttunut selvästi, sillä vuosina 1980 - 1993 työvoimaan kohdistuvat verot kasvoivat koko EU:ssa 18 prosenttia samalla, kun pääoma- ja yritystulojen verot pienenevät 14 prosenttia. Korkean verokiilan takia työvoiman verotusta ei enää voida kiristää ilman riskiä veropohjan rapautumisesta ja työttömyyden lisääntymisestä. Myös välillisessä verotuksessa joustomahdollisuuksia on vain alaspäin, sillä arvonlisäverotus (ALV) ja valmisteverotus aiheuttavat jo nyt huomattavaa veronkiertoa ja verokeinottelua EU:ssa.

Vaikka välillinen verotus on harmonisoitu pitemmälle kuin muu verotus, se ei suinkaan ole ollut immuuni veropohjan rapautumiselle. Nykyinen arvonlisäverojärjestelmä on lisäksi synnyttänyt harhakuivan itsenäisestä kansallisesta verotuksesta, koska järjestelmä varmistaa verotulojen välittömän kertymisen siihen jäsenmaahan, missä lopullinen kulutus tapahtuu. Todellisuudessa jäsenmaiden verohallinnot eivät voi valvoa arvonlisäverotusta siltä osin, kuin hankinnat ja toimitukset tapahtuvat oman maan ulkopuolella.

Arvonlisäverotus on kuitenkin tällä hetkellä se alue, jossa harmonisointi on etenevässä. Seuraavassa tarkastellaan nykyisen ALV-järjestelmän ongelmia ja esi-

tellään komission ehdotus järjestelmäksi, jota aiemmin kutsuttiin "lopulliseksi" (final), mutta nykyään "yhteiseksi" (common) arvonlisäverojärjestelmäksi.

Suomessa tilanne on sellainen, että vuoden 1994 kesäkuussa voimaan tulleen arvonlisäverolain mukaan myös aiemmin verottomista palveluista ja rakentamisesta on suoritettava 22 prosenttia arvonlisäveroa. Lain mukaan alennettua 12 prosentin verokantaa sovelletaan elokuvanäytösten järjestämiseen, liikuntapalveluihin, lääkkeisiin ja kirjoihin. Kuuden prosentin verokantaa sovelletaan henkilökuljetuksiin, majoituspalveluihin sekä kulttuuri- ja viihdetilaisuuksien pääsymaksuihin. Nämä alennettujen verokantojen tuoteryhmät neuvoteltiin Suomen EU-liittymissopimukseen. Elintarvikkeiden arvonlisäverokanta on tällä hetkellä 17 prosenttia.

EU:n yhteisen arvonlisäverojärjestelmän toteutuminen ei ole edennyt komission toivomalla tavalla. Näyttää siltä, että uudistus voisi saada vauhtia vasta, kun on selvää, mitkä maat ovat mukana EMU:n kolmannessa vaiheessa ja yhtenäisessä valuutta-alueessa. Yhteinen järjestelmä ilmeisesti parantaisi sisämarkkinoiden tehokkuutta ja lisäisi jäsenmaiden kilpailukykyä sekä poistaisi eräitä vakavia väärinkäytöksen mahdollisuuksia. Näin se täyttäisi ainakin kaksi komission vuonna 1996 asettamista kolmesta tavoitteesta eli verotulojen vakauttamisen ja sisämarkkinoiden toiminnan turvaamisen. Sitä, miten laajassa mitassa kolmas tavoite täytyisi eli miten paljon työllisyys kohenisi järjestelmää muuttamalla, on kuitenkin vaikea arvioida.

EU:n yhteistä ympäristöverotusta on kuitenkin tähän asti jokseenkin tuloksetta yritetty saada aikaan. Myös Suomessa omaksuttu uusi ympäristöverostrategia, jossa sähkön ja lämmön tuotannon raaka-aineiden verottamisesta luovuttiin, sopii huonosti ekologiseen verouudistukseen ja ns. tuplapotti-tavoitteeseen. Komissio on kuitenkin pitänyt asiaa vireillä ja jalostanut vanhan ehdotuksensa direktiiviesityksen muotoon keväällä 1997. Tarkoituksena on, että asiassa päästäisiin vihdoin eteenpäin säätämällä aluksi vaatimattomat energian käytön vähimmäisverotasot. Koska elinkeinoelämän ja kotitalouksien kokonaisverorasitusta ei saisi lisätä, samalla työvoimaan kohdistuvia veroja tulisi keventää (Rauhanen 1997, Sinko 1997).

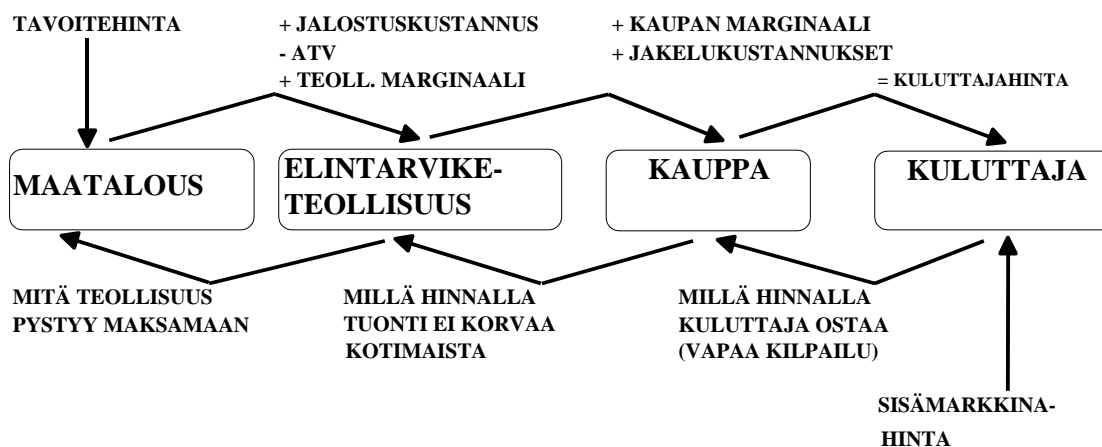
8 Maatalous

Maatalouden yhteismarkkinat on luotu Euroopan unionissa jo 1960-luvulla. Maatalouspolitiikka (CAP) on kaikille jäsenmaille yhteinen. Poikkeamat yhteiseen maatalouspolitiikkaan ovat joko siirtymäkauden ajan voimassa olevia muutoksia tukijärjestelmään, jollaisista esimerkiksi Suomi sopi jäsenyysneuvotte- luissa, tai sitten ne ovat muutoin väliaikaisia, vain tiettyä tarkoitusta varten mää- räytyksi ajanjaksoksi luotuja järjestelmiä. Lisäksi alueellisia, pysyviä luonnon- haittoja on sisällytetty CAP-järjestelmään. Komissio käsittelee ja ratkaisee kaikki poikkeukset unionin yhteiseen maatalouspolitiikkaan.

Suomen maatalouden sopeutuminen Euroopan unionin jäseneksi alkoi itse asiassa silloin, kun Suomessa alettiin keskustella mahdollisuudesta anoa EU:n jäsenyyttä. Ennen virallista jäsenyyttä tapahtunut sopeutuminen ajoittui ja myös tahdistui samanaikaiseksi koko yhteiskunnan kanssa maamme ajauduttua taloudelliseen kriisiin 1990-luvun alussa. Itse jäsenyyden ajalle jäi luonnollisesti keskeisiä in- stitutionaalaisia sopeutumisvaiheita, kuten esimerkiksi koko tukijärjestelmän ja siihen liittyvän byrokratian muuttuminen perusteiltaan ja luonteeltaan täysin eri- laiseksi ennen jäsenyyttä vallinneeseen tilanteeseen verrattuna. Toinen keskeinen muutos oli alla olevassa kuvassa esitetty elintarvikkeiden hinnanmääräytymisen muutos. Kun ennen jäsenyyttä ruoan kuluttajahinta alkoi muodostua valtion ja tuottajien sopimista tavoitehinnoista käsin, niin EU-Suomessa hintasignaali lähtee ketjun toisesta päästä. Kauppa on nykyisin keskeisin hintatason määrääjä elintar- vikeketjussa (VATT 1994).

Kuva 13 Hinnanmääräytyminen Suomessa ennen jäsenyyttä ja Euroopan unionissa.

HINNANMÄÄRÄYTYMINEN SUOMI

HINNANMÄÄRÄYTYMINEN EU

Maataloustuotteiden hintojen muutokset ovat toteutuneet lähes ennakoarvioiden mukaisina. Tuottajahintaindeksi on laskenut 39 prosenttia vuodesta 1990 vuoteen 1996. Ennen jäsenyyttä tehdyissä arvioissa tuotehintojen oletettiin laskevan puoleen ennen jäsenyyttä vallinneelta tasolta. Sen sijaan maatalouden tuotantopanosten hinnat ovat alentuneet odotettua vähemmän samana ajanjaksona, vain 12 prosenttia. Kuluttajat ovat odotusten mukaan hyötäneet jäsenyydestä, sillä elintarvikkeiden kuluttajahinnat ovat tähän mennessä alentuneet runsaat 10 prosenttia (Kettunen 1997).

Maatalouden investointien odotettiin siirtymäkaudella vähenevän puoleen vuosikymmenen alun tasosta. Käytännössä kuitenkin kone- ja kalustoinvestoinnit laskevat jo vallinneen laman aikana alle kolmasosaan ja rakennusinvestoinnit runsaaseen puoleen 1990-luvun alun tasoon verrattuna. Investoinnit ovat alkaneet lisääntyä kahden ensimmäisen jäsenyysvuoden aikana ja lisäksi ns. vakavien vaikeuksien tuki kohottaa maatalouden investointilukua kuluvana vuonna.

Maatalousmaan hinnan oletettiin laskevan puoleen ennen jäsenyyttä vallinneeseen tasoon verrattuna. Tällainen pellon hinnan kehitys kuitenkin toteutui jo ennen jäsenyyttä. Vuonna 1993 pellon hinta oli laskenut puoleen huippuarvostaan vuosikymmenen vaihteesta ja se oli reaalisesti 1980-luvun alkuvuosien tasossa. Siinä tasossa pellon hinta on kauppahintatilastojen mukaan sittemmin pysynyt. Metsämaan hinta on vastaavana aikana laskenut runsaat 20 prosenttia (Maanmittauslaitos 1996). Vuokraviljely ei ole jäsenyyden myötä lisääntynyt odotuksien mukaan (Maatilatilastollinen vuosikirja 1996).

Viljelijöiden tulotaso laski eräiden arvioiden mukaan 17 prosenttia ensimmäisenä jäsenyysvuonna, kun laskelmiin ei ole otettu mukaan kertaluonteista, järjestelmän muutokseen sisältyvää maatalouden tuote- ja tuotantopanosten korvausta. Itse CAP ja siihen jäsenyysneuvotteluissa sovitut siirtymäkauden tuet (sekä myöhemmin vakavien vaikeuksien tuki) merkitsevät maatalojen tulojen huomattavaa pienenemistä, mikäli sopeutumiskaudella ei pystytä rationalisoimaan tilan tuotantomenetelmiä (Heikkilä ja Myhrman 1996). Maatalouden rakennekehitys on jatkunut lähes entisellä vauhdilla samalla kun alalle tulevien uusien yrittäjien määrä on selvästi laskenut. CAP:n tukipolitiikka on konstruoitu siten, että se suosii keskimäärin tehottomammin hoidettuja tiloja tehokkaasti hoidettujen tilojen kärsiessä tukijärjestelmästä. Siten järjestelmä osaltaan hidastaa maatalojen rakennerationalisointia. Suomessa isännyyden vaihdos on edelleen paljon ulkopuolisia pääomia vaativa tapahtuma, joka usein vie nuoren yrittäjän taloudellisiin vaikeuksiin jo ennen tuotantoon tehtäviä investointeja. Tilan hankintaan tulisikin saada aikaan rahoituskustannuksia alentavia muutoksia.

Maataloustuotanto ei ole supistunut juuri lainkaan jäsenyyden myötä (Kettunen 1997), vaikka etukäteen arvioitiin tuotannon supistuvan suunnilleen kolmasosan senhetkiseen verrattuna. Näin ollen etukäteisarviot eivät ainakaan olleet liian op-

timistisiä maataloudelle. Tosin olemme vasta puolessa välissä siirtymäkautta ja paljon ehtii vielä tapahtua sen aikana. Maataloustukien haku- ja hallinnointineettelyt puolestaan ovat monimutkaistuneet ja lisääntyneet räjähdysmäisesti, mikä aiheuttaa sekä itse elinkeinolle että virkakoneistolle huomattavasti lisätöitä. Maataloustuotannolle kansallisista varoista maksettava tuki on kasvanut runsaalla kolmanneksella ennen jäsenyyttä vallinneeseen tilanteeseen verrattuna ja koko elintarviketuotantoon liittyvät menot puolestaan ovat laskeneet 15 prosenttia. (Hallituksen kertomus eduskunnalle ..., 1996)

Euroopan unionilla on edessään mittavia haasteita, joista osa saattaa merkitä suuria muutoksia myös maataloudelle. Talous- ja rahaliiton eli EMU:n kolmas vaihe ei tuo merkittäviä välittömiä vaikutuksia maataloudelle, mutta EU:n itälaajeneminen ja siihen liittyvä tai muutoin toteutettava CAP:n uudistus sen sijaan vaikuttavat maatalouden toimintaedellytyksiin.

9 Itälaajeneminen tulee ajankohtaiseksi EMU:n jälkeen

EU:n laajeneminen on eräs niistä kysymyksistä, joiden ajankohtaisuus lisääntyy Suomen puheenjohtajakauden lähestyessä. Mitä mieltä tästä laajenemisesta tulisi olla? Onko laajeneminen Suomen kannalta edullista vai ei?

Agenda 2000:n arviointi on varmaan eri tahoilla käynnissä. Tänään on kuitenkin liian aikaista vastata laajenemiskysymyksen edullisuuteen kovin suurin äänenpainoin. Suomalaiset selvitykset EU:n laajenemisesta puuttuvat vielä lähes kokonaan. Silti meillä on kuitenkin käytössä jo eräitä kansainvälisiä arvioita laajenemisen eduista ja haitoista.

Laajenemisen ongelmatiikka on kompleksinen: EMU:n toteutus lisää tätä ongelmallisuutta. Keski- ja Itä-Euroopan maat voisivat hyvinkin olla paremmin valmiita osallistumaan sisämarkkinoihin, mutta harppaus yhteisen valuutan käyttöön ottoon tuntuu vielä tänä päivänä kovin epärealistiselta.

Itä-Euroopan mailta puuttuu monia institutionaalisia ratkaisuja, jotka ovat EU:ssa arkipäivää. Maiden demokratiat ovat vasta muotoutumisvaiheissaan, samoin kuin markkinatalouden instituutioiden ja lakien toimeenpano. Eurooppalainen hyvinvointivaltio on aika lailla outo käsite. Eniten liittymiskeskustelu on tähän saakka kuitenkin liikkunut maatalouspolitiikan ympärillä: sen arvellaan muodostuvan EU:n nykyisille jäsenmaille kovin kalliiksi.

Richard Baldwin, Joseph Francois ja Richard Portes (1995) ovat äskettäin arvioineet EU:n itälaajenemisen hyötyjä ja kustannuksia. Heidän analyysinsä perusteena on se, että laajenemisen hyödyt ja kustannukset korreloivat voimakkaasti nykyjäsenmaiden ministerineuvoston per capita äänimäärien mukaan. Heidän mukaansa kymmenen Itä-Euroopan maan (mukaan lukien Viro, Latvia ja Liettua) aiheuttama nettokustannus EU:n budjettiin vuonna 2002 olisi noin 15 mrd. ecua eli noin 75 mrd. markkaa. Suomen osuus olisi noin 0,3 mrd. ecua eli noin 1,5 mrd. mk (Baldwin, Francois, Portes 1997).²⁷

Tutkijoiden mukaan laajeneminen olisi kuitenkin huomattavan edullinen kauppa EU:n nykyisille jäsenmaille. Ottaen huomioon jäsenyydestä saatavat hyödyt, kokonaisnettokustannukset jäisivät jonnekin nollan ja kahdeksan miljardin ecun välimaastoon, eli siis joka tapauksessa alle 40 mrd. markan. Tätä tutkijat pitävät tavattoman alhaisena kustannuksena ottaen huomioon laajenemisen historiallisen haasteen. Taloushan on EU:ssa viime kädessä vain välineellistä arvoa, lopullinen

²⁷ Nämä luvut ovat vielä monin tavoin kovin alustavia ja laskelmat tarkentunevat vielä moneen kertaan.

hyöty tulee rauhan ja vakauden jatkumisesta Euroopassa. Tähän päämäärään näiden kustannukset jäävät tutkijoiden mukaan vähäisiksi.

Itä-Euroopan maille jäsenyys olisi valtavan edullinen. Konservatiivisimpienkin arvioiden mukaan näiden maiden reaalin BKT kasvaisi 2,5 mrd. ecua. Jäsenyydellä voi olla kuitenkin suuri vaikutus ko. maiden maariskien alenemiseen. Jos tämä otetaan huomioon, hyödyn suuruusluokka kohoaa jo noin 30 mrd. ecuun. Ottaen huomioon maatalous- ja rakennerahastot, hyötyjen määrä vaihtelee 23 - 50 mrd. ecun välillä ao. maille. Ottaen huomioon maiden verraten alhainen BKT, nykytason hyöty on huomattavan suuri.

EU:n jäsenyyden merkitys Keski- ja Itä-Euroopan maille voi olla kuitenkin näitäkin lukuja suurempi. EU:n lainsäädäntöön sopeutuminen on jo voinut jouduttaa ko. maiden taloudellista kasvua ja ne maat, jotka ovat ilmoittaneet selvimmin pyrkivänsä jäseniksi, ovat jo voineet saada selvää kasvuhyötyä osakseen.

Vaikka oltaisiinkin sitä mieltä, että ao. tutkijoiden arviot EU-jäsenyyden kustannuksista ja hyödyistä ovat optimistisia, on otettava huomioon se, että Itä- ja Keski-Euroopan maiden pitkäaikainen sulkeminen pois eurooppalaisesta taloudellisesta yhteistyöstä voi aiheuttaa uusia ja arvaamattomia poliittisia jännitteitä Eurooppaan. Näin ollen on myös olemassa vahvoja poliittisia syitä siihen, että laajenemista itään on syytä tukea Euroopan rauhan ja vakauden turvaamisen nimissä.

Itälaajenemisesta on Suomessakin syytä tehdä omat analyysit ja johtopäätökset: Keskustelua ja tutkimusta tältäkin saralta varmaan kaivataan jatkossa. Myös täällä Suomessa on hyvä olla omavarainen eikä tyytyä vain muiden esittämiin analyysihin erityisesti siksi, että tänä päivänä näyttää siltä, että Suomi on tässä laajenemisessa yhtenä maksumiehenä.

Jos edellä sanottu otetaan vakavasti, eräs Suomen politiikan keskeisistä ulkopoliittikan kysymyksistä voi olla nimenomaan EU:n itälaajenemisen tukeminen.

10 Yhteenveto ja johtopäätökset

Analyysimme osoittaa, että kokonaisuutena ottaen EU-jäsenyyden vaikutuksista tehdyt arviot ovat osoittautuneet hyvinkin oikeansuuntaisiksi. Tilanearviota voi hämärtää se, että 1990-luvun alussa koimme taloushistoriassamme suuren, ellei peräti suurimman taloudellisen shokin. Sillä ei ollut mitään suoranaista yhteyttä EU-jäsenyyden kanssa. Olemme myös havainneet, että Saksojen yhdistyminen kiristi korkojen noustessa Euroopan ja Suomenkin taloutta 1990-luvun pahimpaan mahdolliseen aikaan, kun taloudet olivat muutenkin ajautumassa tai ajautuneet lamaan. Taloudessa tapahtuu aina ennalta arvaamattomia muutoksia, jotka voivat suistaa talouden kehityksen pois sen ennakoidusta suunnasta. Mutta jos yritämme puhdistaa nämä ennalta arvaamattomat tekijät pois kehityskuvasta, niin analyysimme osoittaa, että EU-jäsenyyden taloudellisia vaikutuksia kyettiin sitenkin haarukoimaan varsin tyydyttävällä tavalla.

Sekä hintarakenteen, ulkomaankaupan rakenteen että tuotantorakenteenkin kehityksen perussuunnat pystyttiin varsin hyvin arvioimaan. Hintarakenne on lähentynyt merkittävästi EU:n keskimääräistä hintarakennetta.

Vaikka ulkomaankauppa on suuntautunut voimakkaasti Aasiaan alueen vahvan talouskasvun seurauksena, analyysimme osoittaa, että myös EU-kaupan imu on selvästi vahvistunut. Kaupan suuntautumisvaikutus näyttää siten toteutuvan ennakoitulla tavalla. Jatkossa tarvittaisiin ennen kaikkea ulkomaankaupan rakenteen tarkempaa analyysia: onko Suomen kauppa suuntautunut muiden maiden tavoin entistä enemmän alihankintojen kautta toimialojen sisäiseen (ns. ristikäiskauppaan). Tämä kysymys jäi tässä tutkimuksessa avoimeksi.

Maataloudessa kehitys on ollut jopa tuntuvasti parempaa kuin pahimmat uhkakuvat arvioivat. Tosin maataloudella on edessään vielä merkittävä haaste kansallisen sopeutumisajan päättyessä. Kokonaisarviomme on kuitenkin vielä monessa suhteessa alustava ja sitä voidaan tarkentaa. On myös otettava huomioon, että sisämarkkinoiden toteutus on vielä osin kesken, ja lopulliset vaikutuksethan tulevat vasta silloin kun tämäkin projekti on saatu valmiiksi.

Tässä tutkimuksessa nousee EMU-sopeutumisen kannalta esille erityisesti Suomen hintataso ja sen vaihtelut. Historiatietojen valossa erityisesti Suomen kasvuero EU-maihin voi aiheuttaa merkittäviä paineita hintakilpailukyvyillemme. Historiallinen inflaatioherkkyytemme on uhka EMU-oloissakin. Tätä herkkyyttä vähentäisi rakenteelliset muutokset, kuten kilpailun lisääntyminen ja todennäköisesti myös työmarkkinoiden joustavuuden kasvu.

Eurooppalaisen rahapolitiikan ajoitus Suomen suhdanteisiin nähden on myös erittäin merkittävä tekijä tulevaisuudessa. Aina ajoitus ei voine olle Suomen kan-

nalta ihanteellinen. Toisaalta EMU-oloissa voivat nykyistä paremmin kehittyä alat, jotka eivät ole riippuvaisia puunjalostusteollisuuden vaihteluista. Tämä on haaste maan tuotantorakenteen kehitykselle.

EMU on iso haaste sekä EU:lle että Suomelle. EMU:n jälkeen häämöttää kuitenkin jo nyt varsin selvästi toinen suuri ratkaisu: miten EU laajenee itään? Marssi-järjestys yleensä määräytyy komission esitysten mukaisesti. Itälaajeneminen maksaa, mutta siihen liittyy merkittävien poliittisten hyötyjen lisäksi myös potentiaalisia taloudellisia etuja. Niiden analysointi on haasteena jatkossa.

Lähteet:

- Alajääskö, Pekka (1996): ”EMU ja talouden häiriöalttius”, *VATT-keskustelualoitteita 124*, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- ”Avautuva Suomi” (1993): Toimittaneet Antti Romppanen ja Seppo Leppänen, *VATT-julkaisuja 11*, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Baldwin, Richard E., Joseph F. Francois and Richard Portes (1997): ”The costs and benefits of eastern enlargement: the impact of the EU and Central Europe”, *Economic Policy*, no 24, April 1997, Blackwell Publishers.
- Baldwin, Richard, Pertti Haaparanta and Jaakko Kiander (eds.) (1995): *Expanding membership of the European Union*, Cambridge University Press.
- European Economy (1997): no 63, *Annual Economic Report for 1997*, European Commission.
- European Report 1996: no 2148.
- Fontagné, Lionel, Michael Freudenberg and Nicolas Péridy (1997: Intra-Industry Trade and the Single Market: An Empirical Assessment Based on Trade Types, esitelmä European Economic Associationin kokouksessa, 31.8. - 2.9.1997.
- Haaland, Jan I. and Victor D. Norman (1995): ”Regional effects of European integration”, teoksessa Baldwin, Richard, Pertti Haaparanta and Jaakko Kiander (eds.) (1995), *Expanding membership of the European Union*, Cambridge University Press.
- ”Hallituksen kertomus Eduskunnalle valtiovarain hoidosta ja tilasta vuodelta 1996” (käsikirjoitus).
- Heikkilä, T. ja R. Myhrman (1996): ”Food Sector Facing Changes and Challenges”, *Agricultural Economics Research Institute, Research Publications 81:57 - 68*, Helsinki.
- Henrekson, M., J. Torstensson and R. Torstensson (1997): ”Growth effects of European integration”, *European Economic Review*, Vol. 41, No 8.
- Hjerppe, Reino (1992): ”European Integration from a Perspective of a Small Country”, teoksessa *Proceedings of the Workshop of Economic Policy in European Integration*, Edited by Pekka Alajääskö and Seppo Leppänen, *VATT-Publications 6*, Government Institute for Economic Research.
- Holm, Pasi ja Pekka Tossavainen (1997): ”Työn verotus ja työttömyys”, teoksessa Hjerppe, R., Rauhanen, T. (toim.), *Työttömyys, kansallinen veropolitiikka ja tulonjako*, *VATT-vuosikirja 1996*.

- Kangasharju, A. (1996): ”Regional Convergence in Finland from 1934 to 1993”, *University of Jyväskylä, School of Business and Economics, Working Paper No 160*.
- Karhu, Veli, Ari Karppinen ja Jussi Saikkonen (1994): *EU vai ETA? Tutkimus Suomen EU-jäsenyydestä ja ETA-sopimuksen taloudellisista vaikutuksista*, Jyväskylä.
- Kettunen, L. (1997): *Suomen maatalous 1996*, Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 82, s. 64, Helsinki.
- Krugman, Paul (1979): ”Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, *Journal of International Economics*.
- Loikkanen, Heikki A., Seppo Laakso ja Risto Sullström: ”Syvenevä integraatio ja aluetaloudellinen kehitys”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/1997*.
- Maanmittauslaitos (1996): *Kiinteistöjen kauppahintatilasto 1996*, s. 114 Helsinki.
- Maatilatilastollinen vuosikirja 1996*, SVT Maa- ja metsätalous 1996:5, s. 249 Helsinki.
- Martin, Philippe and Carol Ann Rogers (1995): ”Trade effect of regional aid”, teoksessa *Expanding membership of the European Union*, edited by Richard Baldwin, Pertti Haaparanta and Jaakko Kiander, Cambridge University Press.
- Myhrman, Rolf, Outi Kröger, Timo Rauhanen, Teuvo Junka, Seppo Kari ja Heikki Koskenkylä (1995): ”Yritysverouudistus - kilpailuetuko”, *VATT-julkaisuja 17*.
- Okko, Paavo (1995): ”Integraatio ja aluerakenne”, teoksessa Vihanto, M. (toim.), Veikko Reinikainen 60 vuotta, *Turun kauppakorkeakoulu, Kansantaloudellisia tutkimuksia, A-5*, Turku.
- Pasanen, Pentti (1992): ”EY-jäsenyyden vaikutukset elintarvikemarkkinoihin ja valmisteverotukseen”, *VATT-keskustelualoitteita 19*, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Rauhanen, Timo (1997): ”EU:n yhteinen arvonlisäverojärjestelmä - kohti parempaa työllisyyttä?”, teoksessa Hjerppe, R., Rauhanen, T. (toim.), *Työttömyys, kansallinen veropolitiikka ja tulonjako, VATT-vuosikirja 1996*.
- Sinko, Pekka (1997): ”Ympäristö ja työllisyys - verouudistuksen ‘tuplapotti’”, teoksessa Hjerppe, R., Rauhanen, T. (toim.), *Työttömyys, kansallinen veropolitiikka ja tulonjako, VATT-vuosikirja 1996*.
- VATT (1992): ”Suomi Euroopan yhteisön jäseneksi? Taloudelliset vaikutukset”, *Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, julkaisuja 5*, Helsinki.

VATT (1994): ”Elintarviketalouden sopeuttaminen EU-kilpailukykyiseksi”,
(toim. Rolf Myhrman), *VATT-keskustelualoitteita 65*, Helsinki.

Vihriälä, V. ja M. Virén, (1997): ”Tuotanto- ja työllisyysmenetykset korjaantuvat
hyvin hitaasti”, ilmestyy *Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa 3/97*.

World Bank (1997): *World Development Report*.